

Yaşlılarda Covid-19 Salgını Sorunlarıyla Başetmede Ekosistem Yaklaşımı: Pendik Örneği¹

Ecosystem Approach in Dealing with Covid-19 Pandemic Problems of The Elderly: The Case of Pendik

Metin ZAFER¹, Fethi GÜNGÖR²

¹ Dr., Sosyolog, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Göç ve Uyum Birimi, metinzafer2344@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2360-1162

² Prof. Dr., Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, fethi.gungor@yalova.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2581-0205

Başvuru: 23.03.2024

Kabul: 12.02.2025

Atıf:

Zafer, M. ve Güngör, F. (2025). Yaşlılarda Covid-19 salgını sorunlarıyla başetmede ekosistem yaklaşımı: Pendik örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, (36)2, 191-222. DOI: 10.33417/tsh.1460685

ÖZ

Yaşlılarda Covid-19 salgını sorunlarının aşılmasına etki eden olumlu ve olumsuz faktörlerin belirlenerek ekosistem yaklaşımı bağlamında değerlendirilmesini amaç edinen çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenen çalışma grubu, Pendik ilçesinde ikamet eden yirmi altı yaşlı bireyden oluşmaktadır. Yaşlıların salgın sürecinde mikro, mezo ve makro düzeyde uyum ve başetmelerini kolaylaştıran ve zorlaştıran sistemlerin belirlenmesi maksadıyla yarı yapılandırılmış soru cetveli oluşturulmuştur. Yaşlı katılımcılar ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilen verilerin çözümlemesinde MAXQDA 2022 programından faydalanılmıştır. Araştırmada katılımcıların ifadelerinden keşfedilen kodlar ile ilgili ana temalar ve alt kodlar oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda beş ana temaya ulaşılmıştır. Bunlar; hissedilen duygular, Covid-19 sürecinde yapılanlar, Covid-19 sürecinde destek, karşılaşılan zorluklar, Covid-19 sürecinde beklentilerdir. Ayrıca çalışmada ekosistem yaklaşımı bağlamında mikro, mezo ve makro düzeyde çıkarımlarda bulunulmuştur. Elde edilen diğer bulgulara ilişkin analiz ve yorumlar şekiller eşliğinde sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, Covid-19 Salgını, Sosyal Hizmet, Ekosistem Yaklaşımı, Pendik.

ABSTRACT

In the study, which aims to identify the positive and negative factors affecting the overcoming of Covid-19 pandemic problems in old age and to evaluate them in the context of the ecosystem approach, phenomenological design was preferred from qualitative research designs. The study group, determined by the criterion sampling technique, consists of twenty-six elderly people residing in Pendik district. A semi-structured questionnaire was designed to understand the systems that facilitate and complicate the adaptation and coping of the elderly at the micro, mezo and macro levels during the epidemic process. The MAXQDA 2022 program was used to analyze the data obtained using the in-depth interviews with elderly participants. In the research, main themes and sub-codes were created in relation to the codes discovered from the statements. As a result of the research, five main themes were reached. These are emotions felt, things done in the Covid-19 process, support in the Covid-19 process, difficulties encountered, and expectations in the Covid-19 process. In addition, in the context of the ecosystem approach, the study drew conclusions at the micro, mezo and macro levels. Analyses and interpretations of the other findings obtained are presented in figures.

Keywords: Elderly, Covid-19 Pandemic, Social Work, Ecosystem Approach, Pendik.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Yaşlılık hayatın diğer evreleri gibi kaçınılmaz doğal bir olgu olarak tüm insanlar için geçerli bir durumdur. 1982 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Viyana’da düzenlenen “Dünya Yaşlılık Asemblası’nde”, 60 yaş ve üzeri kişiler yaşlı olarak kabul edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kronolojik olarak yaşı 45-59 (orta yaş), 60-74 (yaşlılık), 75-89 (ileri yaşlılık) şekilde kategorize etmiş, 90 ve üzeri yaşta olanları ise ihtiyar kategorisinde değerlendirmiştir. Fakat birçok ülkede 65 yaş yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Terakye ve Güner, 1997: 95; Arpacı, 2005: 16-17).

Yaşlanma ve yaşlılık kavramları, kültüre, coğrafyaya ve yaşanan çağın gereklerine göre farklı anlamlar taşıması nedeniyle genel bir tanımının yapılması oldukça güçtür (Fiğan ve Özdemir, 2020: 1). Geriatri ve gerontoloji alanlarında sıkça kullanılan “yaşlılık”, “yaşlanma” ve “ihtiyarlık” kavramları araştırıldığında, çoğu zaman birbirlerinin yerine yanlışlıkla kullanıldığı görülmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012: 1). Yaşlılık sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkarken, yaşlanma doğum ile başlayıp hayatın sonuna kadar organizmanın fonksiyonlarında azalma şeklinde ortaya çıkan normal bir süreç olarak görülmektedir (Abay, 2020: 188). İhtiyarlık ise daha çok, ileri yaşlılığa bağlı olarak kültürel ve toplumsal ilişkileri ifade etmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012: 1). Yaşlılık bir taraftan başlı başına içinde fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik sorunları içeren bir dönem olarak görülürken, diğer taraftan yaşlılığa özgü bu sorunlar modern dönemde gittikçe siyasal ve toplumsal bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle modern döneme geçişle yaşanan bireyselleşme, kentleşme, göç vb. nedenlerden dolayı yaşlılıkta, yalnızlık başta olmak üzere dışlanma, ayrımcılık, yoksulluk gibi bir dizi problem daha belirgin hale gelmiştir.

2019 yılının son günü, 31 Aralık’ta DSÖ, Çin’in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde tespit edilen ancak sebebi bilinmeyen pnömoni vakalarında oluşan bir küme konusunda bilgilendirildi. 12 Ocak 2020’de elde edilen vaka örneklerinde yeni bir tip koronavirüs olduğu anlaşıldı. Böylece SARS- CoV-2 ve bununla bağlantılı hastalık olarak, Covid-19 ismi ile isimlendirildi (İşsever ve diğ., 2020: 1). DSÖ tarafından **Covid-19**, 30 Ocak’ta “uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu” şeklinde sınıflandırmıştır. Salgının ilk başladığı Çin’in dışında, 113 ülkede Covid-19 vakalarının görülmeye başlaması ile virüsün şiddeti ve yayılımı göz önünde bulundurularak, 11 Mart’ta küresel salgın (pandemi) olarak tanımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020: 5). Covid-19 İnsanları enfekte ettiği bilinen yedinci koronavirüs türüdür (Zhu ve diğ., 2019: 727). Ayrıca yeni tip koronavirüs %70 oranında SARS ile benzerlik göstermektedir (Hui ve diğ., 2020: 264). Zaman geçtikçe virüs hakkında pek çok bilgiye ulaşılmıştır (WHO, 2020).

Covid-19 salgını başta sağlık olmak üzere ekonomi, eğitim, kültür vb. pek çok alanda önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak yaşlılar açısından Covid-19 salgını gerek yaşlılığın doğası gereği bağışıklık sisteminin zayıf olması, gerekse yaşa bağlı kronik hastalıkların varlığı, yaşlıların salgını daha zor şartlar altında deneyimlemelerine neden olmuştur. DSÖ tarafından sunulan raporlara göre ölüm vakaları genelde, ileri yaştakiler ya da eşlik eden sistemik hastalıkları

bulunan; diyabet, hipertansiyon, kronik akciğer hastalıkları, kardiyovasküler hastalıklar ve kanser hastalıkları, başta olmak üzere diğer immünsüpresif durumları bulunan bireylerde gerçekleşmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020: 8).

Covid- 19 salgını öncesinde de yoksulluk, dışlanma, ayrımcılık, yalnızlık gibi sorunların odağında olan yaşlılar, salgının başladığı süreçte sosyal ve fiziki izolasyon ile toplum tarafından daha şiddetli ve keskin ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kalmışlardır. Böylelikle bu davranış ve tutumlar, tüm yaşlıları kapsayacak şekilde tahakküm altına alıcı söylemsel olan ve olmayan pratikleri içererek, yaşlı ayrımcılığını pekiştirerek yeniden üretmiştir (Varışlı ve diğ., 2020: 1229). Covid-19 hastalığının yayılımını azaltmak için ülkeler karantina, sosyal mesafe gibi agresif sınırlama önlemleri almışlardır. Bu önlemler yaşlıların rutin sağlık hizmetleri ile sosyal bakım hizmetlerine erişimini engellemiş ve sosyal izolasyonlarını artırmıştır (Chen, 2020: 983-984).

Ekolojik sistem, model olarak “çevresi içinde birey” vurgusuna odaklanmaktadır. Böylece insanların diğer sistemlerle (aile, eğitim, din, mal ve hizmetler, politik, sosyal hizmetler) iletişimde olduğunu göstermektedir (Zastrow, 2015: 18). Ekolojik yaklaşım bireyi çevreye karşı pasif reaktörler olarak görmeyerek daha çok çevre ile dinamik ve karşılıklı etkileşimler içinde yer almasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra insanın çevre ile uyumunu gerçekleştirebilmek için bireylerin başetme kapasitelerini iyileştirmeye imkânı sunmaktadır (Zastrow, 2007: 24). Psikolog Urie Bronfenbrenner (1994) tarafından geliştirilmiş olan ekosistem yaklaşımı, bireyin gelişimine etki eden farklı çevresel etkileri açıklamak için bireye etki eden, mikro-mezzo-ekzo-makro katmanlardan oluşan dört sistemin varlığından hareket etmiştir (Bronfenbrenner, 1994: 39-41).

Bu çalışma ile **ekosistem yaklaşımı** çerçevesinde **yaşlıların** mikro, mezzo ve makro sistemler bütünlüğünde **Covid-19 salgın** süreci değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın Amacı ve Problemleri

Ekosistem yaklaşımı bireyin bulunduğu tüm sistemlerin bireye etkisini ve bu etkileşim neticesinde ortaya çıkan uyumunu göz önünde bulundurmaktadır. Bu bağlamda ekosistem yaklaşımı çerçevesinde yaşlı bireylerin Covid-19 salgını sürecinde karşılaştığı sorunlar, ekosistem yaklaşımı doğrultusunda analiz edilmiştir.

Diğer taraftan yaşlıların salgına uyum sağlamalarında ve başetmelerinde yaşlıların etkileşimde olduğu tüm sistemlerin olumlu ve olumsuz yönlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda mikro-mezzo ve makro sistem bütünlüğünde salgın sürecinde yaşlıların karşılaştığı sosyal ve fiziki izolasyon, yalnızlık, ayrımcılık, sosyal dışlanma, ölüm korkusu, kaygı vb. sorunlarının aşılmasında ekosistem yaklaşımının rolünün belirlenmesi, bu bağlamda yaşlıların salgın ile başetmelerine ve uyum sağlamalarına etki eden sistemlerin neler olduğunun keşfedilmesi

amaçlanmıştır. Araştırmanın temel problemi doğrultusunda aşağıda verilen alt problemlerin yanıtı aranmıştır:

- Yaşlıların salgına ilişkin sorunları nelerdir?
- Yaşlılar açısından salgın sürecini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen sistemler nelerdir?
- Salgın sürecinin yaşlılar açısından bireysel ve sosyal sonuçları nelerdir?
- Yaşlıların salgın sürecinde genel beklentileri hangi sistem üzerinde yoğunlaşmaktadır?
- Salgın sürecinde yaşlılık sorunları sosyal çalışmacılara ne gibi sorumluluklar yüklemektedir?

Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

Nitel araştırmalar herkes tarafından kabul gören tanımı olmamasının yanı sıra algı ve olayların doğal ortam içerisinde gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konulmasına yönelik izlenen araştırma süreci olarak tanımlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 40- 41). Covid-19 salgınında yaşlıların sorunlarının aşılmasında ekosistem yaklaşımı doğrultusunda, derinlikli bir kavrayış sağlanması amacına uygun olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, araştırmanın nitel bir araştırma olarak yürütülmüş ve fenomenoloji (olgubilim) deseniyle tasarlanmıştır. Zira fenomenoloji, katılımcıların herhangi bir olguya ilişkin yaşadıkları deneyimlerin, kendilerini tanımladıkları şekliyle anlatıldığı desendir (Creswell ve Creswell, 2021: 13). Çalışma grubunun oluşturulmasında, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemleri içinde yer alan, ölçüt örnekleme yönteminin uygun olduğu belirlenmiştir. Böylece ölçütler araştırmacı tarafından daha öncesinden hazırlanmış bir ölçüt listesi ya da bizzat araştırmacı tarafından oluşturularak kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 122).

Katılımcılarla yapılan görüşmeler 30 dakika ile 50 dakika arasında sürmüştür. Konuya ilişkin görüşme esnasında toplam 567 dakika ses kaydı alınmıştır. Yapılan son 4 görüşmede verilerin tekrar etmesinin ardından, araştırmada doyuma ulaşıldığı anlaşılarak görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşmelerin Pendik ilçesi sınırları içinde ikamet eden yaşlı katılımcılardan oluşmasının yanı sıra, ilçe içerisinde sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıklar göz önünde bulundurularak, ilçenin çeşitli mahallelerinde ikamet eden yaşlı katılımcılarla görüşmeler de yapılmıştır.

Ayrıca katılımcıların belirlenmesinde, salgının başladığı Mart 2020 tarihinde 68 ve üstü yaşta olma ve salgının ilk 6 ayını Pendik ilçesinde geçirmiş olma ölçütleri getirilmiştir. Ayrıca demans veya zihinsel engeli bulunan, yatağa bağımlı olan ya da kurum bakımı alan yaşlı bireylerin dâhil edilmemesi ve araştırmaya gönüllü katılım şeklinde temel ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Katılımcılara ilişkin **sosyodemografik** bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin sosyodemografik bulgular

Kodlar	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Düzeyi	Medeni Durum	Sosyal Güvence	Yaşanılan Konut Tipi	Yaşanılan Konutun Mülkiyeti	Kiminle Yaşadığı
K1	Kadın	70	İlkokul	Ayrılmış	65 Yaş Aylığı	Apartman	Oğluna Ait	Oğlu ve Torunları ile
K2	Kadın	71	Okur-Yazar Değil	Eşi Vefat Etmiş	65 Yaş Aylığı	Müstakil	Kendisine	Yalnız
K3	Kadın	76	Orta Okul	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Apartman	Kendisine	Yalnız
K4	Kadın	75	Üniversite	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K5	Erkek	75	Lise	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K6	Erkek	73	Üniversite	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K7	Erkek	73	Ortaokul	Evli	SGK	Müstakil	Kendisine	Eşi ile
K8	Kadın	76	İlkokul	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K9	Kadın	88	Okur-Yazar Değil	Eşi Vefat Etmiş	65 Yaş Aylığı	Apartman	Kiralık	Yalnız
K10	Erkek	72	Lise	Evli	SGK	Site	Kiralık	Eşi ve Çocukları ile
K11	Erkek	76	İlkokul	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K12	Kadın	70	İlkokul	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Müstakil	Kendisine	Kızı ve Torunları ile
K13	Kadın	82	İlkokul	Eşi Vefat Etmiş	65 Yaş Aylığı	Apartman	Kendisine	Oğlu ve Torunları ile
K14	Kadın	68	İlkokul	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Site	Kendisine	Yalnız

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin sosyodemografik bulgular (devamı)

K15	Erkek	83	Lise	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K16	Kadın	68	Okur-Yazar Değil	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Apartman	Kiralık	Kızı ile
K17	Kadın	69	Okur-Yazar Değil	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Apartman	Kendisine	Kızı ile
K18	Erkek	77	Lisansüstü	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K19	Erkek	77	İlkokul	Ayrılmış	SGK	Müstakil	Kendisine	Yalnız
K20	Erkek	73	Okur-Yazar	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K21	Erkek	69	İlkokul	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ve Çocukları ile
K22	Kadın	82	Lise	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Apartman	Kendisine	Yalnız
K23	Kadın	70	Okur-Yazar	Eşi Vefat Etmiş	SGK	Apartman	Kiralık	Kızı ve Torunları ile
K24	Erkek	72	Okur-Yazar	Evli	SGK	Apartman	Kendisine	Eşi ile
K25	Erkek	69	Ortaokul	Ayrılmış	SGK	Müstakil	Kendisine	Yalnız
K26	Erkek	75	Ortaokul	Evli	SGK	Müstakil	Kendisine	Eşi ile

Veri Toplama Araçları ve Analiz

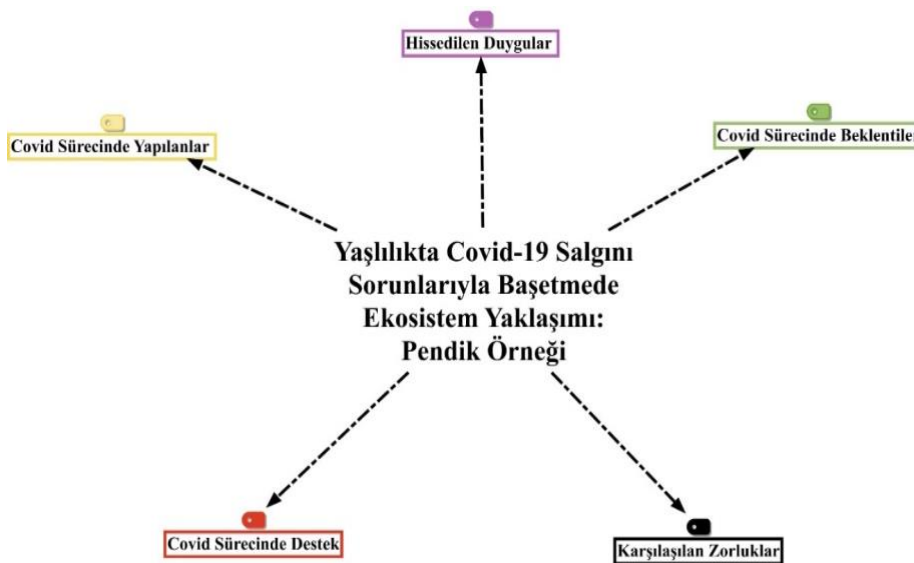
Nitel veri toplama aşamaları yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış görüşmeler veya gözlemler, dokümanlar, görsel materyaller ve bilginin kaydedilmesi şeklinde olmaktadır (Creswell ve Creswell, 2021:13). Bu araştırmada görüşme tekniği içinde yer alan yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Nitekim yarı yapılandırılmış görüşme ile yanıtlayıcı tarafından önceden belirlenmiş bir dizi sorunun cevaplanması istenmektedir (Punch, 2005: 167). Araştırmada ilk olarak yaşlı katılımcılarla yapılan

görüşmelerde alınan ses kayıtları deşifre edilerek metne dönüştürülmüştür. Her bir katılımcı için oluşturulmuş olan Word dosyası, nitel veri analizi programı MAXQDA 2022'ye aktarılarak içerik analizi yapılmıştır.

Bu bağlamda daha güçlü bulgu ve sonuçlara ulaşmak maksadıyla araştırma öncesinde katılımcılara geriatrik depresyon ölçeği ve mini mental durum testi uygulanmıştır. Ayrıca eğitimsiz yaşlı katılımcılara mini mental test uygulanmıştır. Geriatrik depresyon ölçeği ve mini mental test uygulamasında yeterli puanı alamayan katılımcılar **araştırma dışında** tutulmuştur. Sosyodemografik bilgileri sorulan katılımcıların konuya ilişkin görüşlerini derlemek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yaşlı katılımcılara yönelik yarı yapılandırılmış soru formunda mikro düzeyde 12 soru, mezo düzeyde 7 soru, makro düzeyde ise 6 soru olmak üzere toplam 25 soru hazırlanmıştır. Yaşlı katılımcılarla 28 Aralık 2022 ile 6 Nisan 2023 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin gerçekleştiği tarihlerde Covid-19 salgınına yönelik yasakların devam etmesi verilerin güncel olması açısından önemli kılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

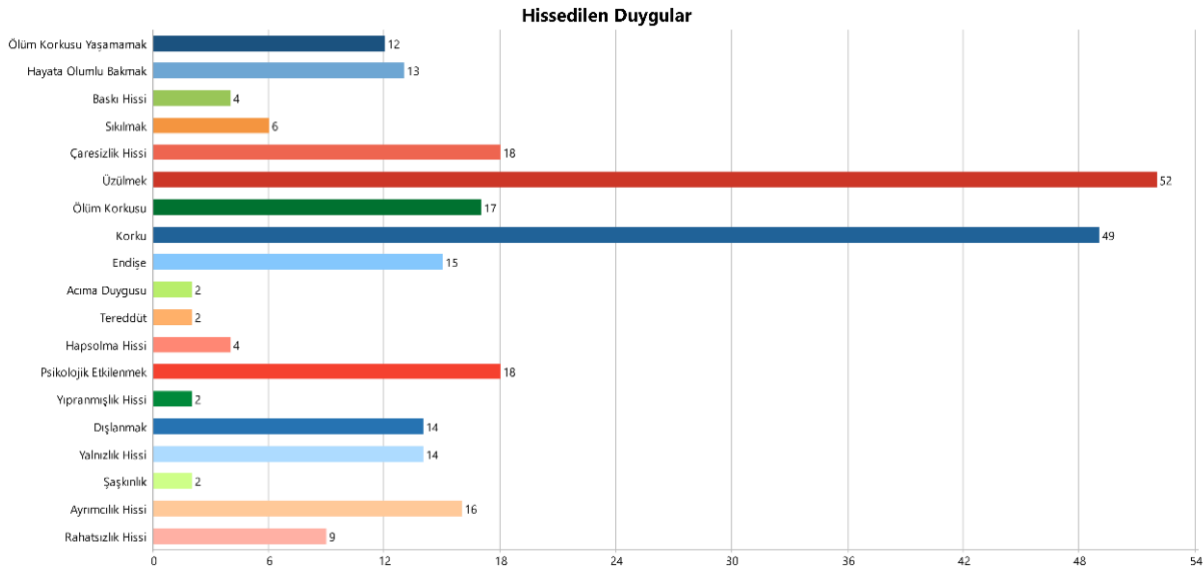
Alanda elde edilen bulgular, katılımcılara ilişkin sosyodemografik veriler ayrı tutularak beş ana tema halinde analiz edilip yorumlanmıştır. Yapısal betimleme sonrasında elde edilen bulgular içerik analizi yapılarak örneklendirilip sunulmuştur. Sosyodemografik bilgiler yanında salgın sürecindeki deneyimlerinin yansıtılması amacıyla katılımcıların görüşmelerdeki ifadelerinden alıntılar paylaşılmıştır. Araştırmaya dâhil olan 26 katılımcı, K1 ila K26 şeklinde kodlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular ve analiz neticesinde 5 ana tema ve bu ana temalara ilişkin toplam 64 alt kod oluşturulmuştur. Bu ana temalar sırasıyla şu şekildedir: *Hissedilen duygular teması*, *Covid-19 sürecinde yapılanlar teması*, *Covid-19 sürecinde destek teması*, *karşılaşılan zorluklar teması*, *Covid-19 sürecinde beklentiler teması*.

Şekil 1. Araştırmada Belirlenen Ana Temalar

Covid-19 Sürecinde Hissedilen Duygular Teması

Hissedilen duygular teması içinde yer alan; üzülmek, korku, çaresizlik hissi, psikolojik etkilenmek, ölüm korkusu, ayrımcılık hissi, endişe, dışlanmak, yalnızlık hissi, hayata olumlu bakmak, ölüm korkusu yaşamamak, rahatsızlık hissi, sıkılmak, baskı hissi, hapsolma hissi, acıma duygusu, tereddüt, yıpranmışlık hissi, şaşkınlık alt kodlarıdır. Öne çıkan kodlara ilişkin analiz ve katılımcılara ilişkin ifadeler aşağıda verilmiştir.

Şekil 2. Hissedilen Duygular Belge Temelli Grafiği

Katılımcılar **üzülmek** kodu ile ilgili yoğun görüş bildirerek Covid-19 sürecinde sevdikleriyle bir arada olamadıkları, yakınlarının sevinçli ve hüzünlü günlerinde yanlarında bulunamadıkları için üzüntü duymuşlardır. K4 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Çocuklarımla güzelce bir araya gelip yaş günlerini kutluyorduk. Gelinim bize çok güzel yemekler yapar böyle güzel masalar hazırlardı. Onu çok severim, sık sık çağırırdı bizi. Ama o süre içinde neredeyse iki sene hiç onlara da gidemedik. Başsağılığına da bir yerlere gidemedik. Arkadaşlardan çok öldü hep çekindik... Bunlara üzüldüm yani...” (K4).

Uzun yıllar birlikte yaşanan hayata karşın, hastalık sürecinde yakınlarını görememek, ölümleri durumunda ise son görevini yerine getirememek katılımcılarda önemli ölçüde korkuya neden olmuştur. K7 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Tabii salgında ölmekten şöyle korktum. Çünkü benim çoluğum, çocuğum diyelim ki ben vefat ettim. Benim çoluğum çocuğum bana benim cesedime ne bir su dökebilir ne bir tabutundan tutabilir, devletin görevlendirdiği iki üç kişi seni tabuta koyar, yıkadı mı, yıkamadı mı, orada

meçhul. Öyle değil mi? Benim çoluğum, çocuğum babasına en son görevini yapamazsa, onun için de bir yıkım olur değil mi?” (K7).

Özellikle yaşlı insanların salgından daha çok etkilenmesine bağlı olarak **ölüm korkusu** vurgusu öne çıkmıştır. Ayrıca salgına bağlı ölüm korkusu yaşayanların önemli bir kısmının kadın katılımcılardan oluştuğu belirlenmiştir. K8 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Zaten çok kötü hissettim. Çünkü ben bir de dört devre sirozum. Yani kesinlikle yaşama şansım yok diye düşündüm. Yani dört evre siroz olduğum için, eğer ben bu hastalığa yakalanırsam kurtulmayacağım. Yani kesinlikle öleceğimi düşündüm. Öyle de bir panik atak yaşadım yani... Hele biz mesela ben yetmiş beş yaşındayım, kesinlikle hani öleceğim korkusuna kapıldım. Çünkü çok şey geçirdik...” (K8).

Salgın sürecinde alınan kararların bazı katılımcılarda **dışlanmışlık hissine** neden olduğu belirlenmiştir. K4 kodlu katılımcı şöyle bahsetmiştir:

“Ya bazen dışlandığımı da düşündüm. Bazen de kendi kendine ne yapsın devlet dedim. Çabuk yakalanıyoruz altmış beş yaş üstü. Belki işte tedbir iyi olmuştur diye haklı da buldum. Çok uzattılar herkes çıktığı halde hani bizim altmış beş yaş çıkamadı sokağa. O zamanlar sinirlendiğimde oldu yani. Artık bu kadarı da fazla dedim yani. Tamam, tedbir alıyorlar ama bu kadar uzatmanın da şeyi yok. Herkes çıkıp da biz de ona göre tedbirimizi alarak maskemizi alarak çıkıp dolaşabiliriz. Oturabiliriz dedim ama bize yasaktı yani. Fazla uzatıldı bu şey.” (K4).

Salgın sürecinde yaşlı katılımcıların psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerinin temel belirleyicilerinden birinin de **yalnızlık** olduğu görülmektedir. Yalnız yaşayan yaşlı katılımcıların, eşyle ya da çocuklarıyla yaşayanlara göre çok daha fazla salgının olumsuz psikolojik etkilerine maruz kaldıkları belirlenmiştir. K9 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“... gündüz senin kapını çalıyor, bırakıyor. Komşum işte mesela telefon açıyor. Neye ihtiyacın var? İşte diyorsun soğan, sebze her neyse getiriyor kadın kapıyı bırakıyor. Sen onu alıyorsun, pişiriyorsun, akşam oluyor, yalnız oluyor, sessizlik her yerde. İllaki bir korku oluyor olmadan olmuyor...” (K9).

Katılımcılarda ölüm korkusu değişkenlik göstermiştir. Bazı katılımcılar ölüm korkusu yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. K1 kodlu katılımcı şöyle bahsetmiştir:

“Allah'ın emri oğlum, ölürsek de kalırsak da Allah'ın emri. Ne yapabiliriz? Bir şeyimiz yok. Allah'tan gelen şey de ne yapalım? He ölenler o kadar gençler gitti. O kadar hemşireler gitti. Hem doktorlar gitti. Ne yapabilirler? Bir şey yapamadılar.” (K1).

Katılımcıların bazılarında salgın sürecinde uygulanan yasaklardan dolayı üzerlerinde **baskı hissi** oluşturduğu ifade edilmiştir. K22 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Ben benim üstüme konan bir baskı olduğunu düşündüm. Yaşlılara konan bir baskı olduğunu düşündüm. Çünkü altmış beş yaşına gelmiş bir insan. Nereye kadar gideceğini bilir...” (K22).

Katılımcılar bazıları salgın döneminde psikolojik olarak çok fazla etkilendiklerini ve uzun süre salgının etkisi altında olduklarını ifade etmişlerdir. K16 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Psikolojim bozuldu bak. Yattım o salgın gözümün önünde kalktı onun üzerindeydi. Biriyle muhabbet edersem unuttuyordum. Ondan sonra hep gözümün önündeydi. Hep o salgın bitmez diyordum... Hele eşimi kaybettikten sonra da beyinde gitti, toparlayamadım, psikolojim bozuldu. Dışarı çıkamadım, hiç çıkamadım...” (K16).

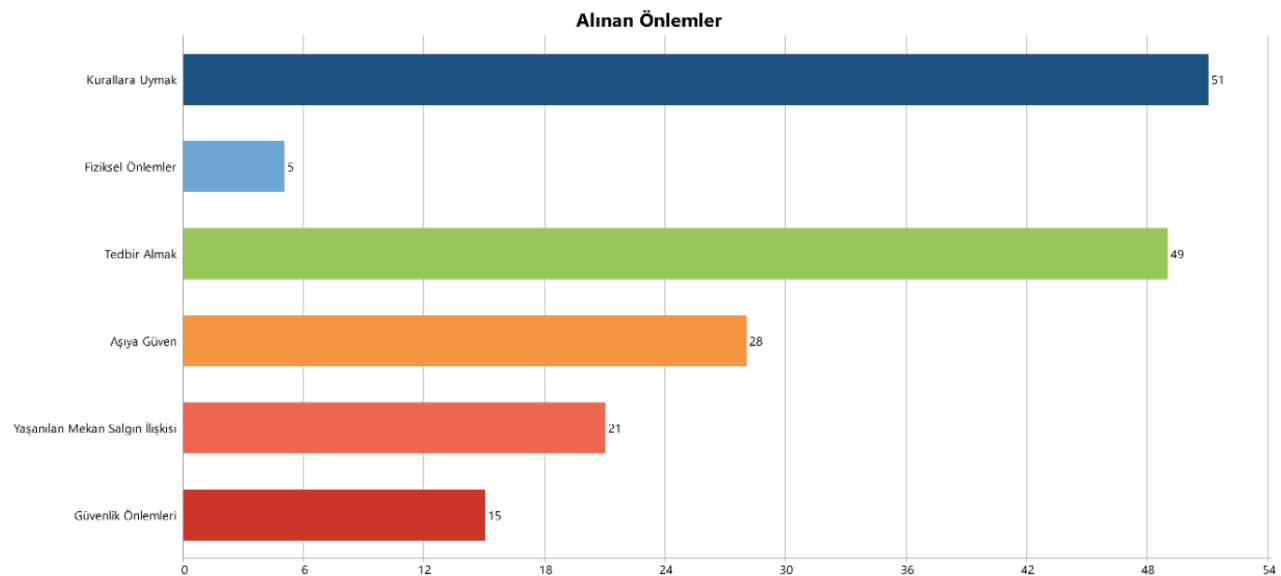
Bazı katılımcıların salgın sürecinde zor zamanlar yaşadıkları ve bu sürecin **hapsolma** hissine neden olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar salgına ilişkin şaşkınlık duyduklarını dile getirmişlerdir. K3 ve K6 kodlu katılımcılar şunları söylemişlerdir:

“Evlatlarıma sarılamadım. Torunlarımı öpemedim, koklayamadım. Çok acı günler geçirdim. Ne zaman ki serbest oldu, doğaya çıktık, inanır mısınız? Doğa kendini yenilemiş. Şaşırdık kaldık böyle yani Allah korusun Allah düşürmesin hapishanede yaşayanların değerini o zaman anladın kıymetini. Hakikaten çok zor çok zor. Yani biz hapsoldük. Anlatabiliyor muyum?” (K3).

“Vallahi ilk önce biz şaşırdık. Yani ömrümüzde böyle bir salgın görmedik...” (K6).

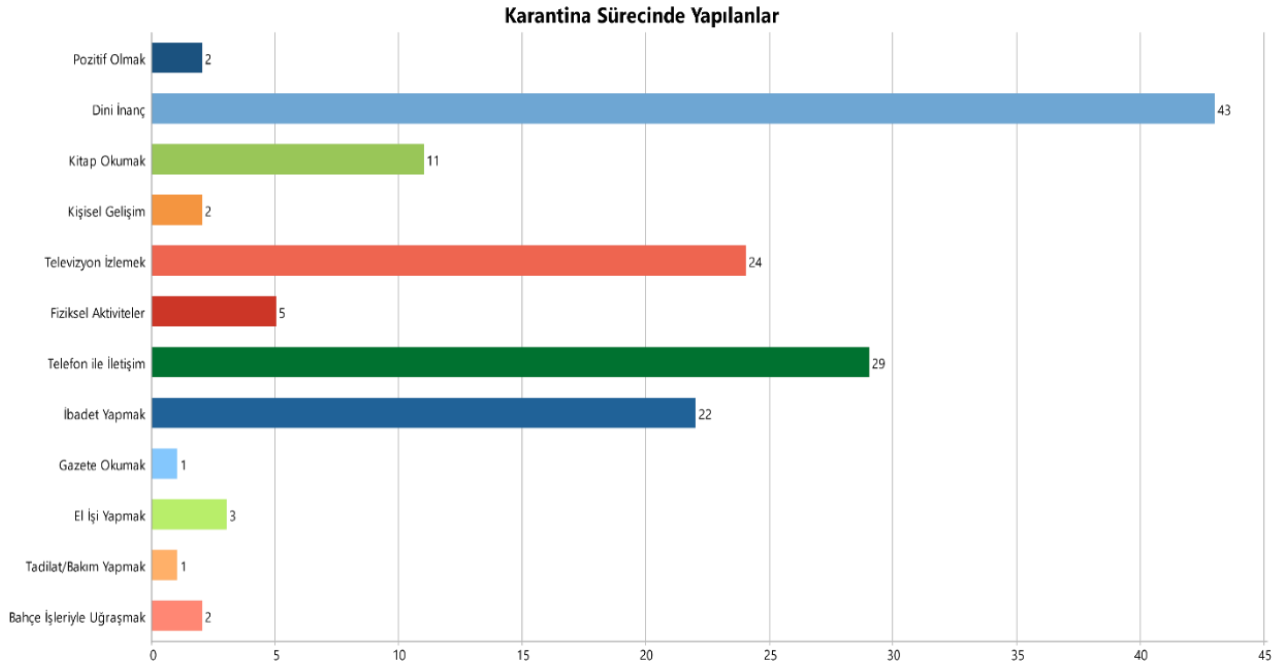
Covid-19 Sürecinde Yapılanlar Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan Covid-19 sürecinde yapılanlar teması 2 alt kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; alınan önlemler, karantina sürecinde yapılanlardır. İlk kategori olan alınan önlemler kategorisinde 6 kod oluşturulmuştur. Bunlar; kurallara uymak, tedbir almak, aşıya güven, yaşanan mekân salgın ilişkisi, güvenlik önlemleri, fiziksel önlemlerdir.

Şekil 3. Alınan Önlemler Belge Temelli Grafiği

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan Covid-19 sürecinde yapılanlar temasının ikinci kategorisi olan karantina sürecinde yapılanlar kategorisinde 12 kod oluşturulmuştur. Bunlar; dinî inanç, telefon ile iletişim, televizyon izlemek, ibadet etmek, kitap okumak, fiziksel aktiviteler, el işi yapmak, pozitif olmak, bahçe işleriyle uğraşmak, kişisel gelişim, tadilat/bakım yapmak, gazete okumaktır. Öne çıkan kodlara ilişkin analiz ve katılımcılara ilişkin ifadeler aşağıda verilmiştir.

Şekil 4. Karantina Sürecinde Yapılanlar Belge Temelli Grafiği

Covid-19 sürecinde yapılanlar temasının ilk kategorisi olan alınan önlemler kategorisinde katılımcılar **kurallara uymak ve tedbir almak** ile ilgili yoğun görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar salgın sürecinde alınan yasak ve kurallara uyum sağladıklarını dile getirmişlerdir. Konu ile ilgili K20 ve K18 kodlu katılımcılar şunları söylemişlerdir:

“Ya şimdi kurallara uyduk, mecbur uyuyorduk. Zorlasak da zorlamasak da kanun, devlet yasak etmiş, dışarı çıkmayacaksın, çıkmadık yani...” (K20).

“... geçmişti bildiğimiz için, geçmişteki bu yaygın hastalıkların alınan tedbirlerle sona erdiğini bildiğimiz için, bunun da sona ereceğini biliyorduk. Ama tedbirleri elden bırakmamak lazım.” (K18).

Salgının biteceğine dair umut ve inancın belirmesindeki diğer bir faktörün, aşılmanın verdiği güven duygusu olduğu ortaya çıkmıştır. K11 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Üç sefer oldum, sağ olsunlar aşıları noksan etmediler biz de. Zaten ekseriyetle onlar yok etti. Vücutta yok etti. O aşılar var ya çok güzeldi.” (K11).

Salgın özelinde **yaşanılan mekânın** salgınla başa çıkmada önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Sokağa çıkma yasakları ve fiziki etkileşimin kısıtlandığı zamanlarda yaşanan konutun konumu ve özelliklerinin önemli ölçüde avantaja, diğer taraftan dezavantaja dönüştüğü anlaşılmaktadır. Yaşanılan konutun, gecekondur diğer bir ifade ile müstakil olmasından dolayı bazı katılımcılar salgın sürecini sorunsuz yaşadıklarını dile getirmişlerdir. K7 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“... biz yaşlı olduğumuz için, bizi aynen cezaevine sokar gibi içeri aldılar çıkartmadılar. Belki üç beş ay sonra haftada bir gün, mesela pazar günü bize bir veya bir buçuk saat bir müsaade ettiler. Sokağa çıkın dediler. Ama benim evim müstakil olduğu için bizi o sıkmadı.” (K7).

Bazı katılımcıların salgın sürecinde **dinî inanca** bağlı kaderci vurguları öne çıkmaktadır. K4 kodlu katılımcı şöyle bahsetmiştir:

“Zaten dedim işte insan ölecek. O belli bir şeyiniz var sınırınız doğumla ölüm belli. Bir şey bahane oluyor. Ben böyle kaderciyimdir. Ne yaparsanız yapın o ölüm saatiniz geldiyse zaten ölünecek. Onlar da beni etkilemedi çok da.” (K4).

Salgın sürecinde yaşlıların sevdikleriyle iletişim kurmada teknolojinin sağladığı imkânların birbirlerine umut aşılama da önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır. K6 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Telefonla görüntülü telefonlarla görüştük işte... Memleketteki eşimizi, dostumuzu, telefonla aradık görüntülü konuştuk. Birbirimize nasihat verdik, destekledik. İşte bugünler geçecek dedik. Karamsar olduğumuz zamanlar onlar bizi teselli etti. Onların karamsar olduğu zaman biz neşeli şeyler konuşarak birbirimizi teselli ettik.” (K6).

Salgın döneminde yaşlı katılımcıların karantina süreçlerinde büyük çoğunluğunu televizyon izleyerek ve ibadet yaparak geçirdikleri belirlenmiştir. K1 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Kur'an dinledim televizyonda. Yani ibadet ettim. İşte şey televizyon dinledim, haberleri dinledim...” (K1).

Salgın sürecinde yasaklar ve kısıtlamalar nedeniyle günlük **fiziksel aktivelerini** yapamayan katılımcılar, evde kısıtlı olan imkânlarla alternatif aktiviteler gerçekleştirmişlerdir. K5 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Yürüyüş yapıyorduk, evin içerisinde yürüyüş yapıyorduk. Evin çatısı var, boş orada yürüyüşümüzü yaptık.” (K5).

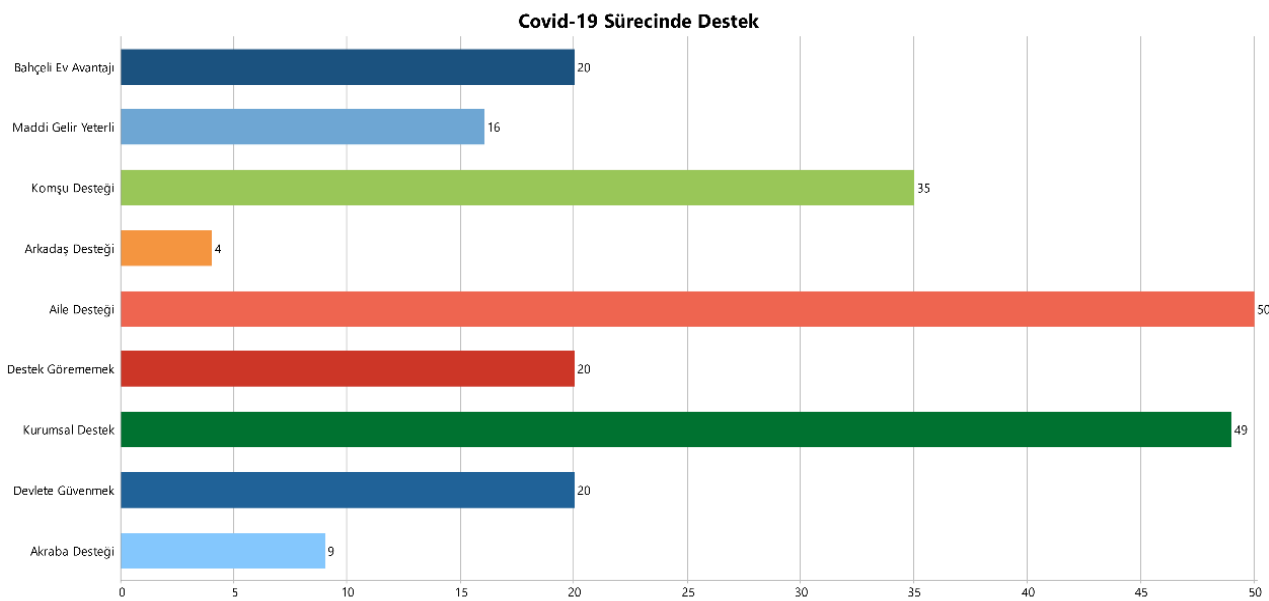
Salgın sürecinde **pozitif olmak** uyum sağlamada önemli bir işlev görmüştür. K3 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Ben her zaman pozitifim, hayata hep pozitif bakarım. Salgını olumlu şekilde karşıladım, herkes için olan bir şey. Çin'de hala devam ediyor. Bugün ne olacağımız belli değil, yani ister

salgın olsun ister olmasın ne zaman öleceğimiz belli değil ki. Yani bir trafik kazasında da gidebilirsin, salgında da Allah bir vesile yaratmış inancımız bütün, çok şükür Allah'a." (K3).

Covid-19 Sürecinde Destek Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan Covid-19 sürecinde destek temasında 9 kod oluşturulmuştur. Bunlar; aile desteği, kurumsal destek, komşu desteği, bahçeli ev avantajı, destek görememek, devlete güvenmek, maddi gelir yeterliliği, akraba desteği, arkadaş desteğidir. Öne çıkan kodlara ilişkin analiz ve katılımcılara ilişkin ifadeler aşağıda verilmiştir.

Şekil 5. Covid-19 Sürecinde Destek Belge Temelli Grafiği

Covid-19 sürecinde destek temasında katılımcılar **aile desteği** ile ilgili yoğun görüş bildirmişlerdir. Yaşlılar açısından aile kurumunun, tüm zamanlarda önemli bir destek mekanizması olması beklenmektedir. Salgının başlı başına aile bağlarını daha fazla güçlendirdiği, aile üyeleri arasında kenetlenme ve dayanışmayı getirdiği bazı katılımcılarca ifade edilmiştir. K8 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Kendi ailemizle oturduk, sohbet ettik. Yani biz bunu nasıl atlatabiliriz, ne yapabiliriz? Yani eskisinden daha fazla diyalog içine girdik. Mesela çocuklarımız ayrı oturuyordu, çocuklarımızla hep bir araya geldik. Daha farklı bir yaşantı oldu yani.” (K8).

Katılımcılar salgın süresince kurumsal hizmetlerden genel olarak memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Daha çok bu süreçte almış oldukları sağlık hizmetlerinden önemli ölçüde memnun kaldıkları görülmüştür. K10 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Tabii ki devlet mesela gidiyorsun mesela dedim ya kovidli zamanımızda ambulans istedik ambulansı getirdi. Oraya gitti şu Marmara’ya yakın oraya kovid için ayrı bir bölüm ayırmışlar. Orada bizi şey ettiler röntgenimizi çektiler, kan tahlillerimizi yaptılar. İşimiz bittikten sonra da tekrar doktor hanımı rica ettik. Bizi evimize kadar getirdi bıraktılar. Bundan iyisi diyor Şam’da kayısı. Allah razı olsun.”

Katılımcılar salgın sürecinde özellikle tam kapanmanın olduğu zamanlarda, yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanmasında aile kurumundan sonra en önemli öznenin **komşuluk** olduğunu belirtmişlerdir. K9 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“... en büyük yardımı onlardan aldım. Konumdan komşumdan aldım... Komşularım getirdi. Mesela diyelim ki sebzeye ihtiyacım oldu. Sebzemi getirdiler kapımın önüne koydular. Ben aldım pişirdim kendi evimde yani. Dışarıya çıkmadım, hiç çıkmadım yani.” (K9).

Covid-19 sürecinde destek temasında katılımcıların görüş bildirdiği bir diğer kod bahçeli ev avantajıdır. K26 kodlu katılımcı konu hakkındaki fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Belki apartman sistemi olsa orada yaşayan arkadaşlarımız vesaire, bunlar yalnızlıktan dışarı çıkamamaktan vesaireden çok etkilenmişler, ama bizim öyle bir şeyimiz yoktu. Yani canımız sıkıldığı zaman kendimizi atabiliyoruz bahçeye vesaireye.” (K26).

Katılımcılar yasakların ve alınan güvenlik önlemlerinin yaşlıları koruduğu düşüncesinde olduklarını ve bu hususta devlete güven duyduklarını dile getirmişlerdir. K10 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

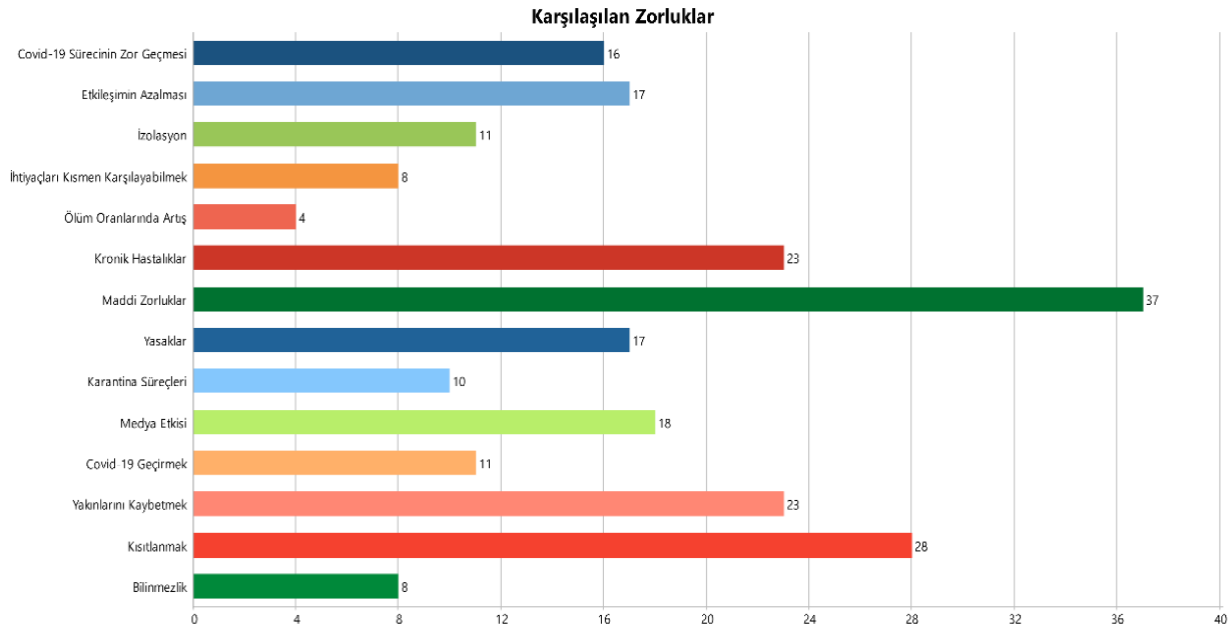
“... şimdi ben korunduğumuzu düşündüm. Çünkü devlet yani elinden geleni yapmaya çalıştı. Batılı ülkelerde bu aşılar bana parayla yapılmıyormuş. Bizim devletimiz bunu parasız yaptı. Şimdi zaten salgın almış başını yürümüş. Yani millet çıkmasın, evinde otursun, kurallara uysun hastalık bulaşmasın. Ölmesin diye yani, yoksa devlet istese olur mu? Gidin, yiyin, için. Milleti mavi torbalara doldur bilmem değil mi? Yıkamadan da defnederler...” (K10).

Katılımcılar salgın döneminde akraba ve arkadaş çevrelerinden almış oldukları destekten memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. K21 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“... aile, akraba, komşulardan. Akrabalar bizim ya birbirimize destek olduk akraba olarak...” (K21).

Covid-19 Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan karşılaşılan zorluklar temasında 14 kod oluşturulmuştur. Bunlar; maddi zorluklar, kısıtlanmak, yakınlarını kaybetmek, kronik hastalıklar, yasaklar, Covid-19 sürecinin zor geçmesi, etkileşimin azalması, medya etkisi, izolasyon, Covid-19 geçirmek, karantina süreçleri, ihtiyaçları kısmen karşılayabilmek, bilinmezlik, ölüm oranlarında artıştır. Öne çıkan kodlara ilişkin analiz ve katılımcılara ilişkin ifadeler aşağıda verilmiştir.

Şekil 6. Karşılaşılan Zorluklar Belge Temelli Grafiği

Karşılaşılan zorluklar temasında katılımcılar **maddi zorluklar** ile ilgili yoğun görüş bildirmişlerdir. Gelirini yetersiz bulan katılımcıların genel olarak eşi vefat etmiş ve yalnız yaşayan kadın katılımcılardan oluştuğu, diğer taraftan önemli bir kısmının eğitim seviyesinin düşük olduğu da belirlenmiştir. K23 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Ben beyimden ayrı kalıyorum. Şimdi yeniden beş, beş yüz elli mi yaptılar öyle aldım. Evim kira zaten, kızım da işte ikisi bölüşüyorlar... İşte kiramız, evimiz, geçinmeye çalışıyoruz. Dört tane çocuğum var bir tanesi şimdi Antalya'ya taşındı. Bir tanesi karşıda oturuyor bir tanesi de Azerbaycan'da evlendi, orada kaldı. O hiç gelemiyor. Zaten otobüsleri kaldırmışlar. Uçak da pahalı olunca hiç gelemeydi.” (K23).

Salgının ilk zamanlarında uygulanan sokağa çıkma yasaklarından hemen sonra, düğün, cenaze, gibi her türlü toplantı ve organizasyonlar tamamen yasaklanmış ya da belirli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu durum karşısında özellikle yakınlarının kaybı karşısında, cenaze namazını kılamamaları ayrıca üzüntü kaynağı olmuştur. K18 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Tam o dönemde Sokağa çıkmak yasak. Şehirler arası seyahat yasak. Benim abim Ankara'da vefat etti. Kalp krizinden. Ona gidemedim mesela çok üzüldüm. Yani izin alacaksın, oradan şey yazısı gelecek ölüm yazısı. İzin alamıyorsun. Yani ona gidemediğime mesela çok üzüldüm. Cenazeye, ağabeyinin cenazesine katılamadım. Ona çok üzüldüm, başka çok önemli olarak bir tek o var benim hayatımda...” (K18).

Kronik hastalıkları bulunan ve yaşa bağlı olarak bağışıklık sistemimin zayıf olduğu kişilerde salgına yakalanma önemli ölçüde endişe kaynağı olmuştur. K15 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Ya ben de şimdi ben daha çok yaşıyım ya. Artı bir de bende hepatit b var karaciğerde. Ondan sonra astım var, bronş var... Bunlardan korktum, çünkü bunları bir an evvel şey yapıyor. Bir nevi kapıyor hastalığı, kronik hastalık olduğundan çabuk yakalanıyorsun. Onun için ben bu hastalığa çok dikkat ettim. Ondan korktum yani...” (K15).

Sosyal izolasyona bağlı yasakların bazı katılımcılar açısından önemli üzüntü kaynağı olduğu görülmektedir. K3 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Tabii ki kovid-19 benim için çok hüznü yıllardı, kaybolmuş yıllardı gerçekten öyleydi. Ağlayarak o seneyi geçirdim ben. Altı ay bize yasaklar daha da fazlası altmış beş yaş üzerine altı ay yasaklar uygulandı. Kapıdan dışarıya çıkamadık. Kireçlenmelerimiz arttı evin içinde...” (K3).

Medyanın salgın sunumunun endişeye neden olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. K20 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

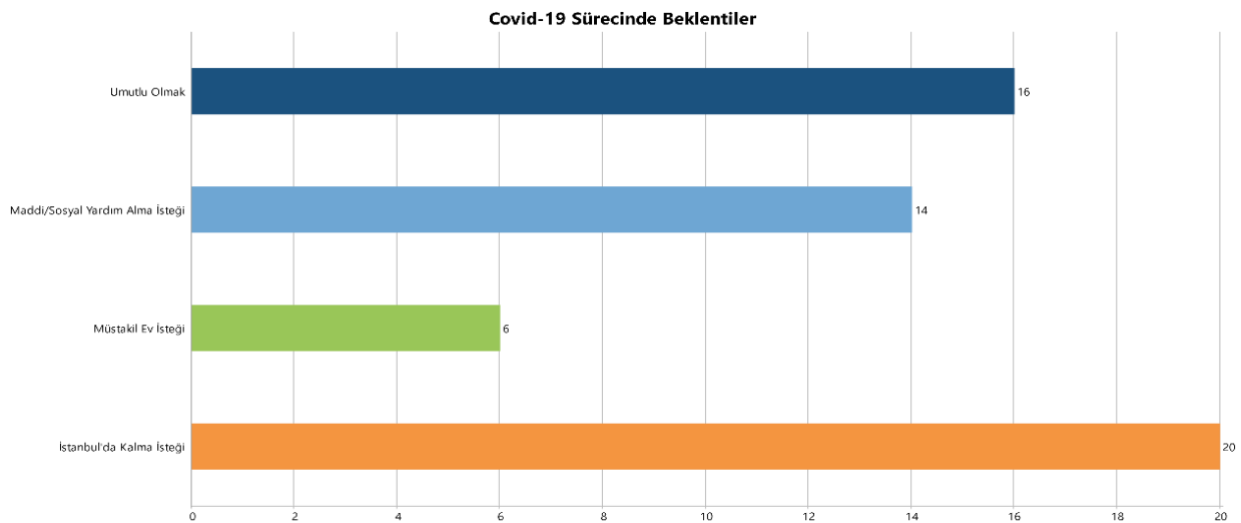
“O anda benim moralimi bozuyor, psikolojimi bozuyor. Yani vermemesi lazım, yani böyle bir sayı vermemesi lazım yani. Ama öyle yaptığı zaman da altmış beş yaş üstü insanlara hem de hakarettir. Hem de yani ayıp bir şeydir bunu söylemek böyle. Değil mi?” (K20).

Salgın döneminde ölüm oranlarında artışın ayrıca endişe kaynağı olduğu anlaşılmıştır. K3 kodlu katılımcı konu hakkındaki fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Tabii ki bekliyorduk acaba bugün kaç, on yediyle başladı, on dokuzla çıktı da çıktı. Onun için de kendimizi tabii ki biraz kısıtlamış olduk. Hafif bir korku hissettik yani yalan değil...” (K3).

Covid-19 Sürecinde Beklentiler Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan Covid-19 sürecinde beklentiler temasında 4 kod oluşturulmuştur. Bunlar; İstanbul’da kalma isteği, umutlu olmak, maddi/sosyal yardım alma isteği, müstakil ev isteğidir.

Şekil 7. Covid-19 Sürecinde Beklentiler Belge Temelli Grafiği

Katılımcıların salgın sürecini İstanbul özelde Pendik dışında geçirmek isteyip istememelerinde, gecekondu mahallesi diğer ifade ile kırsalda yaşayanlar ile kent merkezinde yaşayanlar arasında da farklılık bulunmaktadır. Nitekim kırsal alanda yaşayanların, Pendik dışında süreci geçirmek istemedikleri anlaşılmıştır. Covid-19 sürecinde beklentiler temasında katılımcılar **İstanbul’da kalma** isteğiyle ilgili yoğun görüş bildirmişlerdir. Bu görüşlerinde sağlığa erişim etkili olmuştur. Kent merkezinde ikamet eden katılımcıların bir kısmı salgına yakalanma endişesi taşımamak ve sosyal izolasyonun etkisini daha az yaşamak açısından, salgın sürecinde, İstanbul dışına gitmek istediklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu katılımcılarda müstakil ev isteği olmuştur. Konu ile ilgili bu fikirleri birkaç örnekle temellendirmek gerekirse K1 ve K18 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmişlerdir:

“Bir de şöyle bir durum var hocam mesela baktığınız zaman hani burada da bir hastaneler yakın avantajlıyız. Yani o yönden İstanbul çok avantajlı. Sen hasta olduğun zaman ulaşabiliyorsun hastaneye o bakımdan iyi. İlaç alma yönünden sıkıntı çekmedik...” (K18).

“Müstakil olsa tabii daha iyi olurdu, bahçeyi çıkardın. En azından bahçeye bir şeyler yapardın, bir şeyler ekerdim, onunla filan vakit geçerdi. Yirmi dört saat ne olur? Evde hapis gibi televizyon açtık...” (K1).

Katılımcılarda inancın ve umudun belirmesinde, Allah’tan gelecek yardım beklentisinin yüksek olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. K9 kodlu katılımcı fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Biter ben inanıyorum, bu da biter çünkü Türk milleti azimli, çalışkan, yenmeye alışmış insanız biz nelere alıştık? Bak anlatıyorum neler atlattık. Neler gördük? Bunu da görürüz, bunu da atlatırız Allah'ın sayesinde. Ama gençlerimize zeval vermesin...” (K9).

Salgın sürecinde katılımcıların genel olarak beklenti içine girmedikleri ancak bazı katılımcılarda o süreçte maddi ve manevi destek beklentileri olmuştur. K2 kodlu katılımcı konudan şöyle bahsetmiştir:

“Mesela gelip kapımın önüne nasılsın diye sormalarını isterdim bile. Aklıma geliyordu yani. Diyelim ki keşke bir yani devlet adamından bir tane karşıma geçip de bir halimi hatırlımı sorsa. Yani bunları istiyordum. İstemiyorum desem yalan söyledim. Ama hiçbirini görmedim...” (K2).

TARTIŞMA

Araştırmada beş ana temada yer alan alt kodların birbiriyle ilişkili olmasından dolayı ayrı ayrı ana temalar altında tartışmak yerine tekrara düşmemek ve neden-sonuç ilişkisini korumak için yakın bazı alt kodlar birleştirilerek bulgular bu doğrultuda tartışılmıştır.

Hissedilen duygular temasında üzüntü alt kodu yoğunluklu olarak Covid-19 salgını sürecinde, katılımcıların önemli bir kısmının yakınlarının, iyi ve kötü günlerinde yanlarında olamadıkları en önemlisi salgın sürecinde yakınları kaybedenlerin cenaze merasimlerine katılamamalarının önemli ölçüde üzüntü kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda karşılaşılan zorluklar teması içinde yer alan yakınlarını kaybetmek alt kodunda yoğunluklu olarak, katılımcılar tarafından bu durum vurgulanmıştır. Kahraman ve diğ. (2022: 138) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde, yaşlıların salgın sürecinde cenaze törenlerine katılamamanın önemli ölçüde üzüntü kaynağı olduğu tespit edilmiştir.

Covid-19 salgınının yaşlılar açısından, ölüm ve hayat arasında ince bir çizgi olarak belirttiği söylenebilir. Nitekim Covid-19'a bağlı ölümlerin %81'den fazlasının 65 yaş üzeri kişilerden oluştuğu belirlenmiştir (CDC, 2021). Katılımcıların genel olarak ölüm korkusu yaşamadıkları belirlenmiştir. Ancak salgın sürecinde cenaze merasimi ve defin gibi durumlarda yaşanan yalnızlık, yakınlarının son görevini yerine getirememesi, ilaçlanarak defnedilmek gibi salgına özgü ölüm durumuna karşı derin korku yaşadıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan katılımcıların ölüm korkusuna ilişkin duygu ve düşünceleri arasında cinsiyet bazında farklılıkların bulunduğu ve cinsiyetin önemli bir değişken olduğu belirlenmiştir. Ataman ve diğ. (2021: 242) salgın sürecinin toplumsal etkileri konulu yapmış oldukları çalışmada, kadınların varoluşsal kaygılarının, erkeklere oranla çok daha fazla olduğunu belirlemişlerdir. Yine Yakalı (2023: 55) tarafından, salgın sürecini konu alan çalışmada, yaşlı kadınların yaşlı erkeklere oranla daha fazla ölüm kaygısı yaşadıklarını bulgulamıştır. Bu bağlamda diğer bir çalışmada da yaşlıların, salgın sürecinde cenazelerin yıkanmaması ve cenaze törenlerinin yapılmaması yaşlılarda birer bahane olarak öne sürüldüğü, aslında ölümden korktukları ancak ideal benliklerinden kaynaklı perdeleme yaptıkları düşünülmüştür (Ferah, 2021: 414).

Hissedilen duygular temasında yaşlı katılımcıların salgın sürecinde, psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerinin temel nedenlerinden birinin de yalnızlık hissi olduğu belirlenmiştir. Yalnız yaşayan yaşlı katılımcıların, eşiyle ya da çocuklarıyla yaşayanlara göre daha fazla salgının, olumsuz psikolojik etkilerine maruz kaldıkları araştırmada belirlenmiştir. Pınar (2022: 34) tarafından pandemi döneminde yaşlıların kaygı düzeyleri ile ilgili yapılan çalışmada, yalnız yaşayan yaşlıların kaygı düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Özçelik (2022: 93) ise yapmış olduğu çalışmasında, Covid-19 salgın sürecinde yaşlı bireylerin en fazla yalnızlık konusunda zorlandıklarını bulgulamıştır.

Araştırma verilerine göre kadın katılımcılarda yalnızlığa ilişkin olumsuz duygulanımının daha yoğunluklu olduğu anlaşılmıştır. Kol (2023: 243) tarafından pandemi sürecinde yaşlıların toplumsal konumu ve problemleri adlı araştırmasında benzer şekilde yaşlı kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla daha fazla yalnızlıktan şikâyetçi oldukları bulgulanmıştır.

Farklı çalışmalarda da yalnızlığa ilişkin olumsuz duygulanım ve psikolojik etkinin fazla olmasında yaşlıların eşlerini kaybetmiş olmalarının ve çocuklarından ayrı yaşamalarının belirleyici olduğu görülmüştür (Kahraman ve diğ., 2022: 141; Doğanay ve Çopur: 2020: 69).

Hissedilen duygular temasında ayrımcılık hissi, dışlanmak alt kodları ile yaşlı katılımcılar görüş bildirmişlerdir. Salgının ilk başladığı sıralarda diğer pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yaşlılar bir dizi ayrımcılık, dışlanma ve damgalamaya maruz kalmışlardır. İlk olarak Covid-19 salgının etkileri ve korunma yöntemleri yaşlılar üzerinden uygulanmıştır. Yalnız yaşayan ve ihtiyaçlarından dolayı sokağa çıkmak zorunda kalan yaşlıların kınama, damgalanma ve ayrımcılığa uğradıkları, televizyon ekranlarına yansımıştır. Şehir merkezlerinde yaşlıların toplu şekilde vakit geçirdikleri bankların yerel yönetimlerce söküldüğü ve zabıta tarafından tartaklandıkları görülmüştür (Küçük, 2021: 88). Aynı zamanda salgının ilk başladığı sıralarda, yaşlıların bazı gençler tarafından olumsuz davranışlara maruz kaldıkları münferit durumlar televizyon ekranlarına yansımıştır. Araştırmada yaşlı katılımcıların çok az bir kısmı merkezî yönetimin yaşlı bireyler için almış olduğu ve kararları ayrımcı ve dışlayıcı bulmuştur. Yine kültürel alanda, toplu taşıma araçlarında ve sokakta, baskı altında olduklarını hissettikleri ve salgın sürecinin dışlayıcı olduğu yönünde ifadelerde bulunmuşlardır.

Hissedilen duygular temasında rahatsızlık hissi, sıkılmak, baskı hissi, hapsolme hissi gibi alt kodlarla, yaşlı katılımcılar benzer ancak farklı kavramlarla izolasyon sürecine ilişkin duygularını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, psikolojik olarak baskılandıklarını, hapis hayatı yaşadıklarını, sosyalleşemediklerini belirtmişlerdir. Nitekim yaşlılar, diğer nüfus gruplarına nazaran daha fazla psikolojik sorun geliştirme eğilimindedirler (Akyıldız, 1999: 16).

Covid-19 sürecinde yapılanlar teması içinde yer alan alınan önlemler kategorisinde; kurallara uymak, tedbir almak alt kodları yaşlı katılımcıların yoğun görüş bildirdiği kodlar olmuştur. Afetlerde engelli ve yaşlı bireyler daha fazla etkilenmelerinden dolayı, özel destek ve koruma gereksinimi duymaktadırlar (Eldar, 1992: 355). Bu bağlamda İçişleri Bakanlığı tarafından 21 Mart 2020'de 65 yaş ve üzeri vatandaşların Covid-19 salgınında korunması amacıyla yayınlanan genelge ile 65 yaş ve üzeri yaşlıların evlerinden çıkmaları, toplu ulaşım ile seyahat etmeleri sınırlandırılmış ve sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Ancak yaşlılar gerekli durumlarda izin alıp evlerinden çıkabilmişlerdir (AÇSHB, 2021). Diğer taraftan salgın sürecinde altmış beş yaş üstü kişilere uygulanan kurallar daha genç yaş gruplarına oranla daha uzun ve katı şekilde sürdürülmüştür. Bu duruma gerekçe olarak da altmış beş yaş üstü kişilerin salgından, diğer yaş guruplarına oranla daha fazla etkilenmesi gösterilmiştir. Ancak tüm dünyada benzer şekilde alınan kararlar ve uygulamalar yaşlıların korunması ile dışlanması arasında tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Salgın döneminde alınan agresif kararlar her ne kadar yaşlıları korumada faydalı olmuşsa da var olan yaşlı izolasyonunu arttırması gibi istenmeyen durumlarla da karşılaşmıştır (Chen, 2020: 983-984). Nitekim salgının yayılmasından çok kısa bir süre sonra Avrupa'da, özellikle İspanya ve İtalya'daki bakım evlerinde binlerce yaşlı, Covid-19 testinin yapılmaması, hastalananların izole edilmemesi gibi ihmallerden dolayı hayatlarını yitirmişlerdir (Gauriat, 2020).

Araştırmada, katılımcıların tamamına yakınının alınan tedbirler kapsamında kurallara uydukları, aynı zamanda kurallara uymanın önemi üzerinde durdukları görülmüştür. Yine katılımcıların büyük

çoğunluğu alınan kararlar ve tedbirler ile devletin kendilerini koruduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Buna rağmen çalışmada az sayıda katılımcının, tedbirlerin uzun sürdüğü, abartıldığını düşündüğü ve dışlanmışlık hissine kapıldıkları belirlenmiştir. Yine Doğanay ve Çopur (2020: 65-71) tarafından yapılan çalışmada alınan tedbirleri genel olarak yaşlıların doğru buldukları ve kurallara uymanın salgınla başetmede önemli faktör olduğu belirlenmiştir. Ancak bazı düzenlemelerin adil olmadığı görüşünde bulundukları belirlenmiştir.

Covid-19 sürecinde yapılanlar temasında alınan önlemler kategorisinde, aşıya güvenin yüksek olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla katılımcılar açısından salgından korunmak için yaşlıların aşılınması önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda katılımcıların önemli bir kısmının salgına yakalandıkları ve katılımcılardan bir kişi haricinde tamamının aşı olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunun aşıya karşı olumlu baktıkları ve salgının etkisini azalttığı ifade edilmiştir. Benzer bir çalışmada yaşlıların önemli bir kısmının aşıya güvendikleri ve koruduğu düşüncesinin hâkim olduğu, çok az bir kısmının ise aşıya güvenmedikleri bulgulanmıştır (Kahraman ve diğ., 2022: 133).

Covid-19 sürecinde yapılanlar temasında karantina sürecinde yapılanlar kategorisinde, dinî inanç ve ibadet etmek yer almaktadır. Yaşlı katılımcıların önemli kısmının salgına ilahi anlamlar yükledikleri belirlenmiştir. Yaşlıların salgına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik yapılan bir başka çalışmada benzer şekilde salgının yorumlanmasında ilahi değerlendirmeler ön plana çıkmıştır (Doğanay ve Çopur: 2020: 64). Ortodoks Yahudilerle yapılan bir diğer araştırmada, Covid-19'un olumsuz etkileri ile dinî başa çıkma arasında pozitif yönde ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Pirutinsky ve diğ., 2020: 2289). Aynı zamanda salgın sürecinde yaşlı katılımcıların önemli bir kısmının karantina sürecinde ibadet ettikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda karantina döneminde yaşanan stresin baskılanmasında dinî etkinlikler önemli olmaktadır. Nitekim dinî inanç sistemlerinin yaşlıların hayatta karşılaştıkları olayları olduğu gibi kabul etmede kolaylaştırıcı rolü bulunmaktadır. Diğer taraftan salgın sürecinde yaşlı katılımcılar karantina sürecinde yapılanlar kategorisinde, kitap okuma, bahçe işleri ile uğraşma, el işi yapmak, tadilat ve tamirat işleri gibi fiziksel ve zihinsel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu türden yapılan bilişsel ve fiziksel yönelimli faaliyetler stresle başetmede önemli işleve sahiptir (Türküm, 2018: 75-82).

Covid-19 sürecinde yapılanlar temasında katılımcıların daha çok telefon ile iletişime geçtikleri belirlenmiştir. Bu anlamda salgın süresince katılımcılar, sosyal izolasyonun ve salgının etkili olduğu zamanlarda, yakınlarıyla iletişimi telefon üzerinden sağladıkları, ayrıca teknolojik imkânların sunduğu şekliyle görüntülü olarak iletişime geçtikleri belirlenmiştir. Yaşlıların için yeterli iletişim ve etkileşimin olmayışı önemli bir sorun olarak görülmektedir. Nitekim yaşlıların en fazla önem verdikleri konu insanlarla iç içe olmaktır. Tanıdık olsun ya da olmasın, kendisi ile sohbet edebilecek birilerinin olması yaşlıların kendilerini iyi hissetmeleri için son derece önemlidir (Baran, 2016: 116). Kanpara (2022: 63) yaşlılarda Covid-19 fobisi, depresyon ve kaygı konulu yapmış olduğu çalışmada, çevresiyle görüntülü konuşan yaşlıların depresyon düzeyinin düşük olduğunu bulgulanmıştır. Ayrıca

katılımcıların teknolojinin sağladığı bu imkân ile yakınlarıyla birbirlerine moral verdikleri görülmüştür. Bu durum salgın sürecini daha olumlu geçirmelerini sağlamıştır.

Covid-19 sürecinde destek temasında, yaşlı katılımcılar aile, komşu ve kurumsal destek üzerinde yoğun görüş bildirmişlerdir. Cömertoğlu (2022: 51) yapmış olduğu çalışmada, Covid-19 salgını sürecinde algılanan sosyal destek düzeyi arttıkça yaşlı bireylerde yalnızlık, depresyon ve anksiyete yükünün azaldığını bulgulamıştır. Bu bağlamda sosyal destek yaşlılarda stresle başetmede önemli kolaylık sağlamaktadır (Aiken, 2002, 136).

Covid-19 sürecinde destek teması içinde yer alan aile desteği, yaşlı katılımcıların en fazla yoğunlaştıkları alt kod olmuştur. Salgın sürecinde aile bağlarının güçlü olmasının yanı sıra, geniş aile olarak tabir edilen ailede yaşayan, katılımcıların salgın sürecini daha iyi deneyimledikleri belirlenmiştir. Salgın sürecine ilişkin yapılan diğer çalışmalarda da aile kurumunun salgın sürecinde önemli işleve sahip olduğu belirlenmiştir (Doğanay ve Çopur, 2020: 67; Kahraman ve diğ. 2022: 130; Ferah, 2021: 417). Diğer bir çalışmada da Covid-19 salgını sürecinde yalnız yaşayan yaşlı bireylerin, çocukları ya da eşiyle yaşayan yaşlı bireylere oranla, yalnızlık düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Gezer, 2022: 45).

Diğer taraftan bazı katılımcıların salgının başlı başına aile bağlarını daha fazla güçlendirdiği, aile üyeleri arasında kenetlenme ve dayanışmayı getirdiği belirlenmiştir. Doğanay ve Çopur (2020: 71) yapmış olduğu çalışmada benzer şekilde salgın sürecinde aile bağlarının ve dayanışmanın arttığını bulgulamışlardır. Diğer taraftan bir başka çalışmada, Aslan (2022: 142) Covid-19 salgınında, aileden algılanan sosyal destek ile başetme arasında pozitif ilişkinin olduğunu bulgulamıştır.

Aileden sonra salgın sürecinde iletişim ve etkileşimde zayıflamanın yaşandığı ilişkiler ağında, yardımlaşmanın ve dayanışmanın katılımcılar açısından en görünür olanının komşuluk ilişkileri olduğu belirlenmiştir. Özellikle tam kapanmanın yaşandığı zamanlarda ve salgına yakalanma durumunda, yaşlı katılımcıların ihtiyaçlarının karşılanmasında aileden sonra en önemli sosyal destek mekanizmasının komşuluk olduğu bulgularla ortaya konmuştur. Bu anlamda diğer afetlerde olduğu gibi Covid-19 salgını afetinde de dayanışmanın arttığı söylenebilir. Bu anlamda İstanbul gibi bir metropolde komşuluk ilişkilerinin varlığının sürdürüyor olması da ayrıca önemli olmaktadır.

Toprak ve diğ. (2020: 100) tarafından yapılan çalışmada salgın sürecinde komşuluk ilişkilerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ancak, Ataman ve diğ. (2021: 241) tarafından yapılan çalışmada komşuluk ilişkilerinin salgın sürecinde azaldığı belirlenmiştir. Yine benzer şekilde Giresun ilinde yaşlı nüfusun Covid-19 salgınına ilişkin görüşleri adlı çalışmada aile bağlarının arttığı fakat komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı belirlenmiştir (Doğanay ve Çopur (2020: 71).

Covid-19 sürecinde destek temasında salgın sürecinde, kurumsal hizmetlere ilişkin katılımcılar görüş bildirmişlerdir. Karantina döneminde temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yalnız yaşayan yaşlılara valilik, kaymakamlık ve belediyeler tarafından su, sıcak yemek, hijyen paketi sağlanmıştır. Kamu

bankalarınca, emeklilerin isteğe bağlı olarak maaşlarını evlerinde almaları imkânı sağlanmıştır (AÇSHB, 2021; Ekici, 2020: 148).

Karşılaşılan zorluklar temasında maddi zorluklar, en fazla yoğunlaşılan alt kod olmuştur. Çalışmada maddi olarak sorun yaşayan katılımcıların önemli bir kısmının eşi vefat etmiş, yalnız yaşayan kadın katılımcılardan oluştuğu bulgulara ortaya konulmuştur. Ayrıca yetersiz gelire sahip yaşlı katılımcıların eğitim seviyesinin de büyük oranda düşük olduğu belirlenmiştir. Yaşlı yoksulluğunun çalışma hayatına katılım ve bu katılımın ise eğitim düzeyi ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Bir başka açıdan kadınların ortalama hayat süresinin erkeklere oranla daha yüksek olması, yaşlı kadın yoksulluğunun daha fazla görünür olmasına neden olmaktadır (Tufan ve diğ., 2019: 5-6). Gezer (2022: 42) tarafından yapılan çalışmada da benzer olarak yaşlı kadınların, Covid-19 sürecinde maddi sorun yaşadıklarını bulgulamıştır.

Karşılaşılan zorluklar temasında kronik hastalıklar, yaşlı katılımcıların yoğunlaştığı diğer bir alt kod olmuştur. Covid-19 salgının daha çok yaşlı bireyleri etkilemesindeki temel neden, yaşlılığa bağlı kronik hastalıklar ve yine bu duruma bağlı olarak bağışıklık sisteminin zayıf olması olarak açıklanmıştır. Nitekim DSÖ tarafından sunulan raporlara göre salgına bağlı ölüm vakaları, ileri yaşta kişiler ya da bu duruma eşlik eden sistemik hastalıklar olarak adlandırılan, diyabet, hipertansiyon, kronik akciğer hastalıkları, kardiyovasküler hastalıklar ve kanser hastalıkları olmak üzere diğer immünsüpresif durumları bulunan kişilerde gerçekleşmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020: 8).

Karşılaşılan zorluklar temasında medya etkisi, yaşlı katılımcılar açısından salgınla başetmede olumsuz etkisi olduğu belirlenen diğer bir alt kod olmuştur. Özellikle salgının hemen başlarında pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de televizyonlarda, günlük vaka ve verilerde yaşa yapılan vurgular ön plana çıkmıştır. Televizyonlara çıkan hekimler söylemlerinde, direnci zayıf ve yaşlı hastalarımızı kaybettik, yoğun bakımda bulunanların veya ölenlerin 60 yaş üstü olduğu gibi ibareler kullanarak, yaşa dayalı etiketlemelerde bulunmuşlardır. Fakat daha sonra geriatri alanında çalışan profesyonellerin müdahalesiyle medya dili düzeltilmiştir (Altın, 2020: 52).

Salgının hemen başında medyada haber sunumu yaşlılar açısından iki boyutta değerlendirilebilir, ilk olarak yaş ayrımcılığı, damgalanma ve dışlanmaya neden olurken, ikinci olarak ise korku ve endişeye neden olduğudur. Nitekim yapılan çalışmada yaşlıların medyanın salgına ilişkin haber sunumu ile ilgili bu iki boyutta rahatsızlık duydukları belirlenmiştir. İnce (2020: 191) tarafından yapılan çalışmada da benzer olarak, medyada ölüm oranlarının önemli bir kısmının yaşlılardan oluştuğu türünden yapılan haber sunumunun, yaşlılarda korkuya neden olduğunu saptamıştır. Yine, Kanpara (2022: 63) yapmış olduğu çalışmasında, yaşlıların salgın sürecindeki haber takibi, yaşlıların geriatik depresyon düzeyleri ile korkularını arttırdığını bulgulamıştır.

Karşılaşılan zorluklar temasında katılımcıların görüş bildirdiği bir diğer kod izolasyondur. Yaşlı katılımcıların izolasyon sürecinde fiziksel hastalıklarının artış gösterdiği araştırmada tespit edilmiştir. İnce tarafından yapılan çalışmada benzer olarak izolasyon sürecinin yaşlıların psikolojik durumlarını

ve fiziksel sağlık durumlarını tetiklediği ortaya konulmuştur (2020: 197). Sosyal izolasyon sürecinde alınan tedbirler yaşlılar açısından psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerinde, başlıca eklem ağrıları, kilo alma gibi pek çok sorunun oluşmasına neden olmuştur (Soysal, 2020: 299).

Covid-19 sürecinde beklentiler temasında İstanbul'da kalma isteği ve müstakil ev isteği alt kodları ile alınan önlemler kategorisinde yer alan, yaşanan mekân salgın ilişkisi birlikte değerlendirmeye alınmıştır. Günümüzde insanların önemli bir bölümü kentlerde yaşamaktadır. Bu durum çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Özellikle kentlerde yoğun nüfus, toplumu salgın hastalıklara karşı savunmasız bırakmakta ve kitlesel ölümlere neden olmaktadır (OECD, 2003: 5; Kılıç ve Duman, 2022: 25). Araştırmada yaşlı katılımcıların bazıları, sosyal izolasyonun katı etkisini yaşamamak ve nüfus yoğunluğunun çıkardığı risklerden dolayı, salgın sürecini kentin dışında yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak gecekondulu ya da kırsal olarak ifade edilen mekânlarda yaşayan yaşlıların, bu yönde bir isteklerinin olmadığı belirlenmiştir. Salgının başlaması ile sosyal izolasyon uygulanmasında mekânsal faktörler etkili olmuştur. Yaşanılan konutun özelliği, bahçe, manzara, kırsal ile bağlantı gibi faktörler yaşlıların salgın sürecini daha olumlu yönde deneyimlemelerine etki etmiştir (Doğanay ve Çopur: 2020: 71). Nitekim araştırmada yoğunluklu olarak yaşlı katılımcıların müstakil ev istekleri olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında yaşlılar için Covid-19 ile savunmasızlık arasındaki ilişkide en belirleyici temel dinamiklerden bir tanesi de yaşanan mekândır. Nitekim salgın sürecinde yaşanan mekânın müstakil ya da apartman dairesi olmasının dışında, kırsal ve kentsel alanda yaşanması da önemli hale gelmektedir (İnce, 2020: 196). Bu bağlamda araştırmada sokağa çıkma yasakları ve sosyal izolasyonun uygulandığı süreçte, yaşlı katılımcıların yaşadıkları konutun, gecekondulu diğer bir ifade ile müstakil olması, kent merkezinde yaşayanlara oranla daha olumlu deneyimlediklerine katkı sunduğu belirlenmiştir (Türel, 2021: 104).

Diğer taraftan katılımcıların önemli bir kısmının salgın sürecini mekânsal olarak İstanbul, özelde Pendik dışında geçirmek istemedikleri belirlenmiştir. Katılımcıların bu düşüncelerindeki temel gerekçesi ise sağlık kuruluşlarına yakınlıkla ilgilidir. Sağlığa erişimin kent merkezinde kırsala oranla daha ulaşılabilir olması, yaşlı katılımcıların mekânsal olarak kent merkezini tercih etmelerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların tamamında salgının biteceğine ilişkin umut ve inancın yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcılarda umut ve inancın etkili olmasında; Allah'tan gelecek yardım beklentisinin yüksek olmasının etkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yaşlı bireylerin yaşadıkları salgın süreci ile mücadelede manevi düşünceleri, psikolojik olarak önemli bir dayanak oluşturmaktadır (Ferah, 2021: 417).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada yaşlıların Covid-19 salgını sürecine ilişkin sorunları **sosyal hizmet ekosistem yaklaşımı** bütünlüğünde ele alınarak, kuramsal çerçeve, yöntem ve sahada elde edilen bulgular toplu halde değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Mikro düzeyde yaşlıların Covid-19 salgını sürecine uyum sağlama ve başetmelerini zorlaştıran en önemli sorun kronik hastalıkların varlığı ve yaşa bağlı olarak bağışıklık sisteminin zayıf olmasıdır. Nitekim bu durum, katılımcıların salgın sürecine uyum sağlamalarını ve salgınla başetmelerini zorlaştırmıştır. Yaşlıların Covid-19 salgını sürecine uyum sağlama ve başetmelerini zorlaştıran diğer önemli faktörler ise maddi zorluklar yanında sosyal izolasyon ve buna bağlı yalnızlık olmuştur. Daha çok bu sorunlar kadın katılımcılarda belirgin şekilde gözlenmiştir. Aynı zamanda yetersiz gelir ile de ilişkilendirilebilecek olan, yalnızlık ve kadın olmak araştırma neticesinde kesişimsel dezavantajlılık örneğini oluşturmuştur. Literatüre sıkça konu olan kadın yoksulluğu olgusunda en belirgin hususlar eğitimsizlik, eş kaybı ve yalnızlıktır. Bu bağlamda Covid-19 salgınında özellikle kadın katılımcılar açısından salgınla başetmelerini ve uyum sağlamalarını zorlaştıran bu faktörler olmuştur. Salgın sürecinde mikro düzeyde katılımcıların sürece uyum sağlamalarını ve başetmelerini zorlaştıran diğer faktörler ise yakınlarını kaybetmek ve salgına özgü ölüm korkusu olmuştur.

Yaşlı katılımcıların salgınla başetme ve uyum sağlamalarına olumlu yönde mikro düzeyde ve ekosistem yaklaşımı bağlamında, kaynak sistemler içinde yer alan inanç sisteminin etkili olduğu görülmüştür. En başta dinî inanç olmak üzere, salgına karşı tedbirli olmaları ile bilime ve devlete olan güvenlerinin, katılımcılarda salgının sonlanacağına dair umut ve inanç düzeylerinin yüksek olmasını olumlu etkilediği gözlenmiştir.

Mezzo düzeyde yaşlı katılımcıların salgınla başetmelerinde ve uyum sağlamalarında sosyal sistemler kapsamında en önemli faktörün aile sistemi olduğu görülmüştür. Aile sisteminden sonra yakın çevre ile ilişkili olarak, komşuluk ilişkilerinin salgınla başetme ve uyum sağlamada önemli işlevi olduğu belirlenmiştir. Salgınla başetmede ve uyum sağlamada kolaylık sağlayan bir diğer önemli faktör, fiziksel çevre diğer bir ifade ile yaşanan mekân olduğu belirlenmiştir. Nitekim müstakil evde yaşayanların apartman dairesinde yaşayanlara oranla, salgınla başetme ve uyum sağlamada daha fazla avantaj sağladığı görülmüştür.

Makro düzeyde yaşlı katılımcıların salgınla başetme ve uyum sağlamada ekosistem yaklaşımının sosyal sistemleri kapsamında, sağlık sistemi, sosyal hizmetler sistemi, siyasal sistemin rolü araştırmada edinilen bulgularla ortaya konulmuştur. Salgın sürecinde siyasal sistemin yaşlıları korumak için almış olduğu kararlar ve uygulamalar yine sağlık sisteminin yaşlı katılımcılara sağladığı imkânlar ve salgına özel sağlanan kurumsal hizmetler, katılımcıların salgınla baş etme ve uyum sağlamalarını olumlu yönde etkilemiştir. Ancak kültürel sistemde yer alan medyanın salgına ilişkin sunumu ile mezzo sistem dışında kalan kültürel alanda yaşlıların ayrımcılık, dışlanma ve

damgalanmalarının salgın sürecinde başatme ve uyum sağlamalarında karşılaştıkları zorluklar olduğu görölmüştür.

Çalışma neticesinde özellikle alan araştırmasından yola çıkarak Türkiye’de merkezî yönetime, yerel yönetimlere, ilgili kamu kurum ve kuruluşları yanında sivil toplum kuruluşları ile diğer muhataplara yönelik aşığıdaki **öneriler** geliştirilmiştir:

- Çalışmada salgın sürecinde sosyal destek mekanizması içinde yer alan en önemli kurumun aile olduğu görölmüş olup yaşlı bireylerin aile kurumu içinde konumlarını güçlendirmeye yönelik daha ileri politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir.
- Salgın ve diğer afetlerde nüfus yoğunluğu göz önünde bulundurularak kırsal bölgelere gitmek isteyen yaşlıların, güvenli ve hızlı şekilde tahliyesinin sağlanması yönünde önceden gerekli planlamaların yapılması önerilmektedir.
- Salgın ve diğer afetlerde her daireye yetecek kadar yeşil alanın bulundurulmasının imar düzenlemesinde zorunlu hale getirilmesi önerilmektedir.
- Salgın dönemlerinde ana akım medya başta olmak üzere korku ve endişeyi artırıcı sunumlardan ziyade, yaşlılara yönelik kamu spotu niteliğinde bilgilendirici programların sunulması önerilmektedir.
- Yaşlı ayrımcılığına karşı toplumsal farkındalık oluşturulması maksadıyla ortaokul ve lise müfredatına ekleme yapılması önem arz etmektedir.
- Her türlü afette fazlasıyla ihtiyaç duyulan psikososyal destek verici meslek elemanlarının sürece aktif katılımı sağlanmalıdır.
- Merkezî yönetim, yerel yönetimler ve STK’ların ortak çalışmaları ile yaşlıların sosyalleşebilecekleri, spor yapabilecekleri, aktif yaşlanmalarına hizmet edecek tesislerin sayısı arttırılabilir. Özellikle yalnızlık düzeylerinin yüksek oluşu ve sosyalleşme imkânlarının kısıtlı olması göz önünde bulundurularak, kadın yaşlılara yönelik olumlu eylem uygulaması sağlanabilir.
- Yaşlanmaya bağlı gelirden azalma sebebiyle, özellikle kadın yaşlıların maddi açıdan da desteklenmesi yönünde sosyal politika uygulamaları geliştirilmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma; Yalova Üniversitesi Etik Kurulu’ndan alınan 29.11.2022 tarihli ve 2022/148 protokol numaralı Etik Onay İzni ile yapılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmaya birinci yazar %70, ikinci yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

In the historical perspective, the meaning of the phenomenon of old age has gained a heterogeneous meaning under the influence of many factors such as geography, belief, economy and culture. On the other hand, the results of the Industrial Revolution led the elderly to become more prominent in the demographic structure and pushed the elderly into a dynamic process in the focus of social and economic problems. This situation has led to the concept of demographic aging, in other words, the problematization of old age as social aging. Thus, the phenomenon of old age has gained a homogeneous structure and started to express a dynamic process. While on the one hand, old age is seen as a period that includes physiological, psychological, sociological and economic problems, on the other hand, these problems specific to old age have gradually gained a political and social dimension in the modern period. From another point of view, individualization, urbanization, migration, etc. experienced with the transition to the modern era have caused a series of problems such as loneliness, exclusion, discrimination and poverty to become more apparent and visible in old age. The Covid-19 pandemic, which emerged in the last quarter of 2019 and affected the whole world in a very short period of time, has caused significant problems in many areas such as economy, education, culture and culture, especially health. It is known that almost every person is affected by the pandemic at certain rates. However, for the elderly, the Covid-19 pandemic has caused the elderly to experience the pandemic under more difficult conditions due to the weak immune system due to the nature of old age and the presence of age-related chronic diseases. Thus, these problems, which are evident and visible in old age, have been reinforced with the effect of the pandemic.

This study aims to determine the positive and negative factors that affect the overcoming of the problems of elderly individuals in the Covid-19 pandemic within the scope of the social work ecosystem approach and to evaluate them in this context. In line with this purpose, starting from the idea that the study is suitable for qualitative research method, a phenomenological description of the participants' statements based on in-depth interviews was included, utilizing the social work perspective and ecosystem approach of the problems of the elderly regarding the Covid-19 pandemic process. In this context, data were obtained by using in-depth interview technique with elderly participants with semi-structured questions created to determine the systems that facilitate and complicate the coping and adaptation of the elderly in the epidemic process at micro, mezzo and macro levels. In the research, main themes and sub-codes related to the codes discovered from the statements of the participants were created. In this respect, the inductive method was utilized in the research.

First, the audio recordings of the interviews with the elderly participants were transcribed and converted into text using a program called transcriptor. In order to identify and edit partial word errors in the text, the audio recordings were listened to, compared with the texts and edited, and then converted into Word files. The Word file created for each participant was transferred to the qualitative

data analysis program MAXQDA 2022 and content analysis was performed. This program provided opportunities such as viewing the coding and interview text at the same time and adding visual richness to the research with various shapes. In this respect, it also provided important advantages in terms of speed and reliability of the research

Interviews with the study group of 26 participants in the field research took place between December 28, 2022 and February 28, 2023. Interviews with the participants lasted between 30 minutes and 50 minutes. After informing the participants about the study, obtaining socio-demographic information, applying the mini mental test and geriatric depression scale during the interview, a total of 567 minutes of audio recording was taken during the interview on the subject. After the repetition of the data in the last 4 interviews, it was understood that saturation was reached in the research and the interviews were terminated.

In addition to the fact that the interviews consisted of participants residing within the borders of Pendik district, interviews were conducted with participants residing in various neighborhoods of the district, taking into account the socio-cultural and economic differences within the district. For this purpose, it was determined that the criterion sampling technique, which is one of the purposeful sampling techniques frequently used in qualitative research, was appropriate in forming the participants. As a matter of fact, the main understanding of criterion sampling is to study all situations that meet a set of criteria or criteria that have been previously determined. In line with this purpose, various criteria had to be used in the selection of the participants due to the subject of the study before the field research.

Thus, in determining the elderly participants, the criteria of elderly participants aged 68 years and over and having spent the first 5-6 months of the epidemic in Pendik district were introduced based on the year the epidemic started. In addition, the basic criteria of excluding elderly individuals with dementia, mental disabilities, bedridden, receiving institutional care and voluntary participation in the research were established by the researcher. In this context, geriatric depression scale and mini mental status test were applied before the study to reach stronger results. The mini mental test was used for uneducated elderly participants. Participants who did not get enough points in the geriatric depression scale and mini mental test were excluded from the study. In order not to create a feeling of exclusion in the elderly participants, some participants were interviewed on a case- by-case basis but were not included in the study.

As a result of the findings and analysis obtained in the study, 5 main themes and a total of 64 sub-codes related to these main themes were formed. These main themes and sub-codes are as follows respectively: Within the theme of emotions felt; sadness, fear, feeling of helplessness, feeling of helplessness, being psychologically affected, fear of death, feeling of discrimination, anxiety, being excluded, feeling of loneliness, looking at life positively, not having fear of death, feeling of discomfort, boredom, feeling of pressure, feeling of imprisonment, feeling of pity, feeling of hesitation, feeling of weariness, feeling of surprise. The theme of what was done during the Covid-19 process was divided into 2 subcategories. These are; the measures taken and what was done

during the quarantine process. In the category of measures taken; there are subcodes of following the rules, taking precautions, trust in vaccination, the relationship between the epidemic and the place of residence, security measures, physical measures.

In the category of things done during the quarantine process; religious belief, communication with telephone, watching television, worshipping, reading books, physical activities, handicrafts, being positive, gardening, personal development, renovation/maintenance, reading newspapers are subcodes. The sub-codes under the theme of support in the Covid-19 process are family support, institutional support, neighbor support, advantage of a house with a garden, lack of support, trusting the state, financial income is sufficient, relative support, friend support. In the theme of difficulties encountered; financial difficulties, being restricted, losing relatives, chronic diseases, prohibitions, Covid-19 process being difficult, decrease in interaction, media effect, isolation, undergoing Covid-19, quarantine processes, being able to partially meet the needs, unknown, increase in mortality rates. The sub-codes under the theme of expectations during the Covid-19 process are; desire to stay in Istanbul, being hopeful, desire to receive financial/social assistance, desire for a detached house.

In addition, in the study, micro, mezzo and macro level inferences were made with the ecosystem approach. At the micro level, the prominent negative factors affecting the coping and adaptation of the elderly in the Covid-19 pandemic are insufficient income, chronic diseases and loneliness, while the prominent factors that affect positively are religious belief and being cautious. At the mezzo level, it was concluded that the prominent factors in facilitating the coping and adaptation of elderly participants in the pandemic were family, neighborhood and the place where they lived. At the macro level, the factors that positively affect the coping and adaptation of elderly participants in the epidemic are listed as institutional services provided, following the rules after the decisions taken during the epidemic process. It was concluded that the factors that negatively affect the macro level are the media's presentation of the pandemic, exclusion and discrimination.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. (2020). Yaşlılar. M. Serdar. (Ed.). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet* içinde (187-210). El kitabı. Ankara: Grafiker Yay.
- AÇSHB. (2021). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. file:///C:/Users/user/Desktop/rehber-eyhgm-65-yas-uzeri-yasli-lar-ve-kronik-hastalara-yonelik-koronavirus-bilgilendirme-rehberi.pdf. (Erişim tarihi: 11 Aralık 2021).
- Aiken, L. R. (2002). *Human Development in Adulthood*. California: Kluwer Academic Publishers.
- Akyıldız, N. (1999). *Sağlıklı Yaşlanma*. İstanbul: Ya-Pa Yay.
- Altın, Z. (2020). Covid-19 pandemisinde yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*. 30 (Ek sayı): 49-57.

- Arpacı, F. (2005). Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yay.
- Aslan, Y. (2022). *Pandemi döneminde yaşlıların yaşam doyumlarının değerlendirilmesi: algılanan sosyal destek ve yalnızlığın rolü*. (Yayınlanmamış uzmanlık tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Ataman, K., Bozkurt, V., Göka, E., İlhan, M. N., Yıldırım, N., Çiftçi, E., Liman, U. ve Vuran, B. (2021). Covid-19 küresel salgınının toplumsal etkileri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 78(3): 235-248.
- Baran, A. G. (2016). Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu. V. Kalinkara (Ed.). *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım Sorunlar Çözümler içinde* (105-125). Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Beğer, T. ve Yavuzer. H. (2012). Yaşlılık ve yaşlanma epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, 25, 1-3.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In International Encyclopedia of Education. (Vol. 3, 2nd ed.). Oxford: Elsevier. Reprinted in: Gauvain, M and Cole, M (eds). Reading on the development of children, (1993, 37-43). NY: Freeman.
- CDC. (2021). *Saving lives protecting people*.
<https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/people-with-medical-conditions.html>. (Erişim tarihi: 6 Mart 2022).
- Chen, K. (2020). Use of gerontechnology to assist older adults to cope with the Covid-19 pandemic. *JAMDA*, 21(7), 983-984.
- Creswell, J. W. ve Creswell, D. C. (2021). *Araştırma Tasarımı*. (Çev. E. Karadağ). Ankara: Nobel Akademik. Yay.
- Cömertoğlu, E. O. (2022). *Covid-19 salgını sırasında yaşlılarda sosyal destek ve sosyal kırılganlığın ruh sağlığı ve yaşam kalitesi üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış uzmanlık tezi). Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı. Ankara.
- Doğanay, G., Çopur, Z. (2020). Yaşlı nüfusun Covid-19 salgınına ilişkin görüşleri: Giresun ili örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 59-74.
- Eldar, R. (1992). The needs of elderly persons in natural disasters: Observations and recommendations. *Disasters*, 16(4), 355-358.
- Ferah, N. (2021). "Müslüman yaşlılarda pandemi sürecine ilişkin ruhsal etkilenimler ve dini düşünceler. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. 55(1), 397-420.
- Fiğan, M. ve Özdemir. Y. D. (2020). Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma. Ankara: Alternatif Bilişim Derneği.

- Gauriat, V. (2020). The deadly impact of Covid-19 on Europe's care homes, Euronews, <https://www.euronews.com/2020/05/08/the-deadly-impact-of-covid-19-on-europe-s-care-home>. (Erişim tarihi: 11 Mart 2022).
- Gezer, H. K. (2022). *SBÜ Ankara Dışkapı Yıldırım Beyazıt SUAM aile hekimliği polikliniklerine başvuran hastaların covid-19 pandemisi sonrası, kısıtlamaya maruz kalan 65 yaş üstü kişilerde yaşlılarda yalnızlık ölçeği ve yaşlılarda sosyal dışlanma ölçeği puanlarının karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış uzmanlık tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi Dışkapı Yıldırım Beyazıt Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi. Ankara.
- Hui, D. S., Azhar. E., Madani, T. A., Ntoumi. F., Kock. R., Dar, O., Oppolita, G., Mchugh, T. D. ve Memish, T. D. (2020). The continuing 2019-nCoV epidemic threat of novel coronaviruses to global health-the latest 2019 novel coronavirus outbreak in Wuhan, China. *International Journal of Infectious Diseases*. 91, 264-266.
- İnce, C. (2020). Afetlerde sosyal savunmasız bir grup olarak yaşlılar: Covid-19 örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7, 9, 184-198.
- İşsever, H., İşsever. T. ve Öztan. G. (2020). Covid-19 epidemiyolojisi. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-13.
- Kahraman, B., Uğur, T. D., Girgin, D. ve Koçak, A. B. (2022). Covid-19 döneminde yaşlı olmak: 65 yaş ve üzeri bireylerin pandemi sürecinde yaşadığı sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 124-143.
- Kanpara, D. (2022). *Yaşlılarda Covid-19 fobisi, geriatrik depresyon ve kaygı arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Kılıç, C. ve Duman, S. (2022). Vefa sosyal destek gruplarının Covid-19 pandemi sürecindeki uygulamalarının sosyolojik perspektiften değerlendirilmesi: Erzurum ölçeğinde nitel bir çalışma. *Journal of Literature and Humanities*. 69, 21-31.
- Kol, M. (2023). *Pandemi sürecinde yaşlıların toplumsal konumu ve problemleri (Sakarya-Karasu örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Sakarya.
- Küçük, F. Ç. U. (2021). Dahili Tıp Bilimleri ve Teletıp Uygulamaları Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Özelinden Genele. Y. Gökçe Kutsal ve D. Aslan (Ed.). *Yaşlılık ve Teletıp Uygulamaları içinde* (87-91). Ankara: Türk Geriatri Derneği.
- OECD. (2003). Emerging risks in the 21st century: An agenda for action. <https://www.oecd.org/futures/globalprospects/37944611>. (Erişim tarihi: 9 Mart 2023).

- Özçelik, F. (2022). *Pandemi süresince yaşlı olmak: korona virüs salgını ve uygulanan devlet politikalarının yaşlılar üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Pınar, N. (2022). *Pandemi dönemindeki yaşlıların durumluk kaygı ve sürekli kaygı düzeylerinin sosyal hizmet bakış açısı ile incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı. Sakarya.
- Pirutinsky, S., Cherniak, A. D., D. H. Rosmarin. (2020). "Covid-19, mental health and religious coping among American orthodox jews". *Journal of Religion and Health*. 59, 2288-2301.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş. Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Soysal, G. (2020). Koronavirüs salgını ve yaşlılık. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 290-301.
- Terakye, G. ve Güner, P. (1997). Kriz potansiyeli taşıyan bir dönem: Yaşlılık. *Kriz Dergisi*, 5(2). 95-101.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı*. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66337/genel-bilgiler-epidemiyoloji-ve-tani.html>. (Erişim tarihi: 26 Şubat 2022).
- Toprak, M., Ertuğral, S. M., Dulkadiroğlu., Demir, Ö., Köktaş, E. M., Alataş, G. ve Bayraktar, Y. H. (2020). *Covid-19 ve toplum salgınının sosyal ekonomik ve beşerî etkileri, bulgular sonuç ve öneriler* içinde Sosyal Ağların Sürdürülebilirliğinin Geliştirilmesi. TÜBİTAK. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf. (Erişim tarihi: 16 Mart 2023).
- Tufan. İ., Kılavuz. A., Özgür. Ö., Ayan. F., Gürdal. F. Y. ve Engin. B. (2019). Türkiye'de gerontoloji atlası: yaşlı yoksulluğu ve yalnızlık üzerine bulgular, *Geriatric Bilimler Dergisi*. 2(1), 1-7.
- Türel, G. D. (2021). Pandemi Sürecinde Yaşlı İçin Konutta Dönüşümün İrdelenmesi. *11. Ulusal Yaşlılık Kongresi Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği*. Erzurum.
- Türküm, A. S. (2018). Yaşlılarda Stres ve Başa Çıkma Yolları. B. Eraslan Çapan *Yaşlılarda Çatışma ve Stres Yönetimi 1*, içinde (68-90). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Varışlı, B. ve Gültekin, T. (2020). Yaşlı ayrımcılığının pandemi hali: Covid-19 sürecinde kuşaklararası etkileşimin dönüşümü. *Turkish Studies*, 15(4), 1227-1237.
- WHO. (2020). *Coronavirus Disease 2019 (Covid-19) Situation Report – 73*.

- Yakalı, M. E. (2023). *Covid-19 pandemi sürecinde evde yaşayan yaşlı bireylerin ölüm kaygısı ve uyum güçlükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Zastrow, C. (2007). *The Practice of Social Work*. Brooks/Cole Publishing Company.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. (Çev. D. B. Çiftçi). Ankara: Nika Yay.
- Zhu, N., Zhang. D., Wang. W., Li. X., Yang, B., J. Song. J., Zhao. X., Huang. B., Shi. W., Lu. R., Niu. P., Zhan. F., Ma. X., Wang. D., Xu. W., Wu. G., Gao. G. F., Phil. D. ve Tan. W. (2020). A novel coronavirus from patients with pneumonia in China 2019. *The New England Journal of Medicine*, 382, 727-733.